

ETNI KI DOKUMENTI

BROJ 424

IZVOD IZ DOPISA ŠTABA DRUGE BRIGADE GORSKE GARDE NJ. V. KRALJA PETRA II OD 1. STUDENOG 1943. POT INJENIM JEDINICAMA U POVODU SLUŠANJA AMERIKANSKIH RADIO STANICA¹

Štab 2. Brigade
Gorske garde NJ. V. Kralja Petra II
Br. Službeno

1. novembra 1943. godine Slobodne Srpske planine

KOMANDANTU BATALJONA OVE BRIGADE.

Komandant Korpusa naređuje svojim od 2. oktobra 1943. godine, dostavio je sledeće:

»Gospodin Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva i Načelnik Štaba Vrhovne Komande svojim depešama Br. 4454, 4455 i 4456, dostavio je sledeće:

Amerika - 17. septembra, Jugoslovenski Kralj. Serviz u svojoj emisiji preko radio Njujorka objavio je sledeće: »Najveći i Njujorški list NJUJORK-TAJMS od 17. septembra objavio je najkrupnijim slovima senzacionalnu vest, da je general Draža Mihailović uspostavio direktnu vezu sa Amerikom preko svoje radio stanice - »DEMOKRATSKA JUGOSLAVIJA«, koja se nalazi u slobodnim planinama Jugoslavije. Američko Ministarstvo Spoljnih poslova zvanično potvrđuje da ima vezu sa generalom Mihailovićem kao i da prima direktne telegrame za Ministarstvo Rata.

Vest daje general Mihailović, uspostavio direktnu vezu sa Američkim Ministarstvom Rata izazvala je u Americi najveće interesovanje od Atlantika do Pacifika. U Americi se zvanično potvrđuje, daje radio telegrafska stanica »DEMOKRATSKA JUGOSLAVIJA« zvanični organ Draže Mihailovića. NJOJORK-TAJMS po prvi put donosi članke o borbi Kraljevske Jugos-

¹ Kopija originala (tipkana na pisarničkom stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhivski broj, reg. br. 4/4, k. 104.

lovenske vojske sa okupatorom. Od danas 19 septembra 1943. godine šaljemo svakog dana Ratni bilten za Ameriku danas je 888-mi dan naše borbe. Bilten uzima taj broj.

Objavite elom narodu: Ameri ka štampa bi e obavještavana o celokupnom našem radu. Budimo zadovoljni, nismo sami, Amerika je najve i pobornik za Demokratiju. Glas Amerike, Kolumbija, Broadkastingas, Boston Njujork. Junajted pres Njujork, Njujork Tajms kao i Jugoslovenski ambasador Foti .² Foti vodi celu stvar propagande u Americi.

Br. 4469 od 19 septembra 1943. godine, br. 93 od 23 septembra i 32 od 29 septembra, br. 177 i 178 od 24 septembra 1943. godine: Amerika daje vesti na Srpskom jeziku svakog dana po starom Jugoslovenskom vremenu u 17,30,19,15 do 19,45, u 21,30 i 22,30 asova, sve na talasnoj dužini 19 metara.

Slušajte ove vesti i širite ih kroz narod propagandom. Amerika je dosta rezervisana prema komunistima, ali nemože sasvim da ih izbriše. Amerika ne trpi komuniste zbog Kine jer joj tamo smetaju u borbi protiv ang Kaj Šeka, kao i kod nas.

Što više slušati i objavljivati Ameri ke Vesti u 17,30,19,15,19,30 i 22,30 asova na talasnoj dužini 19 metara. Što manje slušati radio London i što manje ga prenositi sem kad je potrebno.

Od svih ameri kih radio emisija najbolja je emisija koja po inje u 19,15 i traje pola sata 19,45 asova. Na ovoj emisiji govori Svetislav Petrovi . Slušajte naro ito ovu emisiju i širite njene vesti. Talasna dužina 19 metara a isto tako i 25 metara. Radio London slušati van šireg skupa jer njime vladaju ustaško-komunisti ki elementi. Slušajte što više Ameri ke emisije ponedeljkom, sredom i petkom preko radio Londona i neposredno emisije preko Amerike koje se daju na 19 i 25 metara svakim danom u 17,30, 19,15, 21,30 i 22,30 asova, sve po našem vremenu, Amerikanci su mnogo obazrivi prema našim unutrašnjim teško ama. Upotrebite njihove emisije za propagandu i širenje vesti. Na radio Londonu sede udružene ustaše i komunisti.

Zbijmo svoje redove. Komunisti su ponovo u teškoj situaciji i zato radio London gleda da ih izvu e. Možemo o ekivati još teže napade od strane radio Londona i direktno na nas. Radio London o e da izvu e komuniste jer mu privremeno trebaju i ho e da ih iskoristi do kraja. Naro ito e nas napasti zbog toga što smo u vrstili direktnu vezu sa Amerikom preko »DEMOKRATSKE JUGOSLAVIJE«. Zbog toga su se mnogo ljutili, ali mi nismo mogli druk ije. Unapred pobijajte sve što bi eventualno izneo London u svojim emisijama. Naro ito obavestite sve susede razvite što ja u propagandu. U naš štab stigli su Britanski General i Ameri ki pukovnik sa svojim štabovima.

[...]

DOSTAVLJENO:
K-tu 1,2 i 3 bataljona.

Komandant, poru nik

² Konstantin. Svojim ukazom od 9. lipnja 1944. god. izbjegli ka vlada Kraljevine Jugoslavije oduzela je kraljevskom ambasadoru Foti u u Washingtonu agremen ambasadora zato što se protivio suradnji izme u izbjegli ke vlade i Nacionalnog komiteta oslobo enja Jugoslavije.

PISMO PROTE STEVANA PROSTRANA, PAVLA ZELI A I LAZARA MATI A OD 22. STUDENOG 1943. VOJVODI MANI ROKVI U UPOVODU NJEGOVIH NESUGLASICA SA VOJVODOM UJI EM¹

Gospodinu

Mani Rokvi u, etni kom vojvodi²

Šibenik

Dragi vojvodo!

Prije no što smo se bili riješili, ta no pred dva mjeseca, da se za organizovanje etni ke akcije u sjevernoj Dalmaciji stavimo na raspoloženje etni kim faktorima i komandi Njema ke Armije u Kninu,³ mi smo stvorili prostu odluku da prema svakom s kim se na poslu sretnemo budemo uvijek i do kraja iskreni, lojalni, objektivni. Tu smo odluku još poja ali im smo se ve pri prvim dodirima sreli sa jasnim i otvorenim nesuglasticama koje vladaju me u etni kim prvacima u prvom redu me u Vama i vojvodom Mom ilom ui em.⁴

Drže i se tog principa mi smo, kao što Vam je ve poznato na konferenciji u Kosovu održanoj ta no pred mjesec dana, vojvodi Mom ilu ui u otvoreno i bez rezerve govorili stvari koje mu nisu bile mile i spo itnuli mu nelojalno držanje prema nama i pogrešnom stavu obzirom na op u stvar.

Ma da nam je to veoma žao, mi smo, razvojem stvari prinu eni da i Vama kažemo istu stvar uvijek samo u želji da odgovorimo svojoj savjesti i da koristimo našoj zajedni koj stvari.

Ve kod prvih dodira s Vama Vi ste nas svojim držanjem, a poslije i otvorenim sugestijama upu ivali na to da se u našoj akciji potpuno emancipujemo od uticaja Mom ila ui a i da prekinemo svaku vezu s njime dokazuju i da nam je on nepotreban u našem poslu zato što Njemci daju oružje samo preko Vas i nikoga drugoga.

Kako nas je u odnosu prema Vama, vojvoda Mom ilo upu ivao na istu stvar i nam iz toga postali jasni vaši me usobni neprijateljski odnosi, mi smo se bili vrsto riješili da se klonemo uticajajedne i druge strane, da ostanemo u prijateljskim odnosima sa obojicom, a da po emo sami, ra unaju i uvijek da e kod vas prevladavati razboritost te da ete nam obojici pružiti svoju podršku u radu kako nas gdje bude upu ivao posao na vas.

Iznjevši u tom smislu svoju rješenoost pred Njema kom komandom⁵ i dobivši od ove saglasnost mi smo krenuli na posao i vrlo se obradovali kad ste nam Vi tom prilikom dali svoju, ina e netraženu, rije da možemo u svemu ra unati na Vašu pomo , koju ete nam pružiti bez ikakve želje i namjere da se direktno upli ete u naše stvari i da nam se name ete gdje vas ne budemo tražili. Me utim, na tom svom samostalnom putu mi nismo mogli ni koraka da maknemo jer divizija nije udovoljila nijednom od naših

1 Prijepis originala (tipkan na pisa em stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, reg. br. 1/5-38, k. 245.

2 Vojvoda Mane Rokvi je bio komandant Drvarsko-petrova kog etni kog odreda.

3 i 5 Rije je o Komandi 114. lova ke divizije.

4 Detaljnije o nesuglasticama izme u vojvode Rokvi a i uji a vidi dok. br. 436.

traženja koja nam je bila vrlo predusretljivo obećala na našu prestavku od 23. X.

Dolaskom Oberi. Liperta⁶ u Šibenik koji je komincidirao sa Vašim boravkom ovdje i njegovim odlučnim zahtjevima da pošto poto imamo da riješimo našeg vojnog komandanta za teritorij sjeverne Dalmacije nama je bilo jasno o čemu se radi i izbor je pao na Vas u nadi da ćemo se time maknuti sa mrtve tačke.

Bez obzira na naš sud o Vama ovo je za nas bila velika žrtva zato što smo morali otkupiti od vrsto postavljenog načelnika i da se izmeću dva neprijateljska tabora odredimo za jedan, a sve je to bilo ponavljamo u vrstom uvjerenju da će naša žrtva dobiti naknadu na Vašoj strani. Prekidaju i tim aktom sa Momčilom nama je bilo jasno da od njega ne možemo očekivati nikakvu pomoć u ljudstvu, borcima bez kojih se akcija ne može ma i sa mrtve tačke, ali smo pri tome imali na umu Vaša uvjerenja koja ste nam već u početku dali naime, da ste Vi u mogućnosti da za akciju stavite na raspoloženje do 600 boraca.

Od toga je danas šesnaesti dan, a mi još stojimo na mjestu i na svoje veliko iznenađenje konstatujemo ove fakte:

1. Da se oružje dobiva od Njemaca i mimo Vašeg posredništva (Stegnjaj⁷) što znači da ste nas uvjerali u jednu stvar koja ne stoji.

2. Da je čak i bataljon⁸ doveden u jednu od najneugodnijih situacija ovakvim ishodom stvari, jer od jedinice koja je bila, u sporazumu sa Njemačkom komandom, određena za propagandu na već očišćene terene sjeverne Dalmacije, on je stavljen Njemcima na raspolaganje kao udarna jedinica za borbu oko Šibenika.

3. Da smo napuštaju i svoj princip neutralnosti u odnosu na vas i Momčila upleteni ponova u Vaše međusobne razmirice, koje su dovele do hapšenja jedinica⁹ ljudi, čime je još prije borbe sa komunistima, došlo do otvorene borbe među etnicima što mi odlučno osuđujemo.

Mi smo dakle vašim izborom za glavnog komandanta na području sjeverne Dalmacije otvorili put daljim sve većim nesuglasticama i trvenjima na našem terenu jer na ovaj nastupaju druge etno i mimo naše volje, koji se ne bi vjerovatno staviti pod vašu komandu, a Vi ste nemoćni da se na terenu pojavite kao nosilac situacije zato što nemate dovoljno ljudi.

Sve je ovo nas dovelo u jedan nemoguć položaj iz koga ćemo pred Njemačkom komandom povući i konsekvencije o čemu Vas izveštavamo redaradi.

S ovim naravno nikako ne prestaje naše interesovanje za etničku akciju u sjevernoj Dalmaciji i mi smo spremni da u tome poslu i dalje učestvujemo ali samo onda kada budemo imali dovoljno uvjerenja da su svi zainteresirani i nadležni faktori njemačke komanda i etnički prvaci našli konačno jedan oslonac za ozbiljan rad u kome će biti za vazda isključene trzavice i djelomična pojedina rješavanja koja su unapred osuđena na neuspjeh. Naše je uvjerenje da i Vi možete pridonijeti vrlo mnogo da se

6 Obavještajni oficir u Komandi 114. lovačke divizije.

7 Milorad.

8 Splitsko-šibenski čakavski bataljon formiran u kolovozu 1943. god. Vidi knj. 7.

9 Radomir Čekić, komandant Zlatiborskog etničkog odreda, koga je Vojo Perišić, načelnik štaba Mane Rokvića, imenovao za komandanta etničkog sektora sjeverne Dalmacije. Vidi dok. br. 428.

na e ovakova osnova i da bi Vaša uloga u tom radu mogla biti od velik vrijednosti ukoliko se ta uloga uskladi sa cijelinom i zajedni ki postavljеним ciljem.

U Šibeniku, 22. XI. 1943.

Ša bratskim pozdravom
prota *Stevan Prostran*, s. r.
prota *Pavle Zeli* s. r.
Lazar Mati s. r.

BROJ 426

zapisnik sa sjednice vojnih i narodnih predstavnika kosovskog kotara održane 26. studenog 1943. na kojoj je simo radi predložen za komandanta kosovske etni ke brigade¹

Z A P I S N I K

Sjednice pretstavnika vojnih i narodnih, komandanata bataljona, komandira eta, zamenika, Komandanta Kosovskog sreza, pretседnika Kosovske opštine, održan u Kosovu dana 26. novembra 1943. god.

P R I S U T N I :

Komandant sreza otac Kalik Nikanor, pretседnik Kosovske Opštine osi Stevan, Komandant I. Bataljona Radi Simo, komandant II. bataljona Grubni Jovan, a utant kosovskog sreza Keki Simo, pretstavnik etni kog odbora Vu eni Nikola, komandir operativne ete Ri ane Strini Dušan, a utant I. bataljona Lazi Nikola, zamenik komandanta II. bataljona Jovi Ilija, komandir operativne ete Uzdolje Šare Sava, komandir operativne ete Ramljane Bjegovi Petar, komandir seoske ete Uzdolje Petrovi Simo, komandir Operativne ete Zvjerinac Zara Marko i pretседnik seoskog etni kog odbora u Uzdlju Šare Jovo.

Ovaj sastanak otvorio je otac Kalik Nikanor, te na po etku iznosi ovo: Dosadašnji Komandant Brigade kapetan Mijovi Novak postaje komandant Kosovskog Korpusa, a malo posle i na elnik štaba Dinarske divizije. Ovo visoko unapre enje našeg Komandanta, najljepše su pozdravili etnici Kosovske Brigade, jer je kapetan Mijovi i na svome podru ju stekao naro ite zasluge.

Me utim sa ovim je mesto komandanta Kosovske Brigade ostalo prazno. Dalje i sam komandant Mijovi meni je izjavio, da ne e biti u stanju dalje [zauzimati] mesto Komandanta brigade zbog toga, jer mu ostali poslovi ne dopuštaju da bude stalno vezan sa borcima Kosovske Brigade.

¹ Prijepis originala (tipkan na pisa em stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, reg. br. 26/2, k. 153. Original se uva u Arhivu Instituta za historiju radni kog pokreta SR Hrvatske - Zagreb.

Kao etni ki prvak ovoga kraja predlažem, da se na ovo mesto izabere komandant I. bataljona Kosovske Brigade Radi Simo, te ovaj predlog prisutni jednoglasno primaju.

Komandant II. bataljona Grubni Jovan slaže se sa ovim predlogom, pozdravlja i usvaja da se na mesto novoga komandanta Brigade postavi Simo Radi .

Pretsednik Kosovske Opštine osi Stevan u ime naroda pozdravlja predlog i izjavljuje, da mu je drago da na novi položaj dolazi ovek ovoga kraja, koji e kao i dosada korisno poslužiti našoj etni koj stvari i svome narodu.

Zaključeno je da se ovaj zaključak donese do znanja Komandantu Dinarske Divizije i Komandantu Kosovskog Korpusa.

Na kraju izjavljujemo da i od sada odobravamo celokupni rad naših ve ih starešina i to Komandanta Dinarske Divizije i Komandanta Kosovskog Korpusa.

Potpis prisutnih:

- 1) Nikanor Kalik s. r.
- 2) Jovan N. Grubni s. r.
- 3) Ilija Jovi s. r.
- 4) Dušan Strini s. r.
- 5) Stevo osi s. r.
- 6) Nikola Lazi s. r.
- 7) Petar Bjegovi s. r.
- 8) Savo Šare s. r.
- 9) Nikola Vu eni s. r.
- 10) Simo Petrovi s. r.
- 11) Simo Keki s. r.
- 12) Marko Zara s. r.
- 13) Jovo Šare s. r.

Da je prepis veran svome originalu tvrdi i overava:

Komandant Kosovskog sreza
N. Kalik, s. r.

Prednje se dostavlja s molbom na nadležnost, komandantu Dinarske etni ke Divizije.

Kosovo 29. XI 1943. g.

Položaj
Komandant Kosovskog sreza
N. Kalik, s. r.

**PISMO VASE OKA LANA ETNI KOG ODBORA U ŠIBENIKU
OD 4. PROSINCA 1943. PRIJATELJIMA I SUBORCIMA PRILIKOM
BJEŽANJA U BEOGRAD¹**

Šibenik 4 decembra 1943.

Prijateljima i suborcima.

Smatram za svoju svetu dužnost da informiram vas, moje prijatelje i suborce sa kojima sam do danas od prvoga dana naše zajedničke borbe delovao u smislu i pravcu kojeg smo zajedno obilježili a to je spas srpskog naroda.

Teški udarac kojeg sam doživio sa svojom familijom na 11. septembra o. g. u gradu Šibeniku, a koji se može samo pohvaliti sa mojim privrednim i nacionalnim radom, prisilio me je da donesem odluku o mome konačnom napuštanju ovog grada. I ako sam se prije 11. septembra nalazio na potrebnom liječenju po odobrenju vodstva, ja sam se natrag vratio u Šibenik da nastavim naše odavno započeto delo po naredbu vodstva.

Ni moja odluka o definitivnom napuštanju Šibenika, ni moje teško fizičko stanje, ni psihološka situacija u gradu i teror javnog mijenja, nije me moglo spriječiti i zaustaviti da nastavim naše zajedničko delo koje smo poveli za spas ispačenog i iskrvavljenog Srpskog naroda.

Sav onaj bol i teška razaranja koja sam doživio od građana i mojih bivših privrednih prijatelja² ne može ni izdaleka da se mjeri sa bolom i razaranja kojeg sam doživio od strane kojoj sam stavio na raspolaganje sve moje umne, fizičke i materijalne mogućnosti. Prvo razaranja i prvu nanесenu bol mi od građana i privrednih prijatelja otkivao sam istoga časa, kada sam krenuo ovim trnovitim putem. Nanesene mi ili klevete i nerazumjevanja mojih dojučerašnjih prijatelja nisam nikada otkivao i toliko me je potreslo da sve kad bi i želio da pređem preko toga, moje fizičko stanje nikako ne bi mi dozvolilo, jer se zbilja nalazim na rubu svoga zdravlja. Oštrica kame, koju sam primio u moje srce koje Vas je sve njegovalo kao svoju rođenu djecu, ni do danas nije izvukena iz mojeg srca, jer niko se nije našao pobunjenim da klevete i uvrede demantuju i da se meni bar pismeno pruži satisfakcija od lica koje su te uvrede nanijeli.

Putujem u Beograd sa dubokim uvjerenjem da sve vijesti koje uprimati iz Šibenika, a i razvoj situacije i događaja, da će ponovo pružiti dokaza o mome ispravnom gledanju na stvari a ujedno i satisfakciju Vama, koji ostajete i iskreno nastavljate veliko djelo za spas Srpskog naroda, želim da ga dokrajčite do kraja a moje misli i želje pratiće Vas na svakom koraku sa dubokim uvjerenjem u konačnu pobjedu.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu

Vaš brat

Vaso Ok

¹ Prijepis pisma (tipkanog na pisem stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etnička, reg. br. 1/5-28, k. 245.

² Vaso Ok je bio vlasnik staklarske radnje u Šibeniku, član ilegalnog etničkog odbora u Šibeniku za vrijeme okupacije.

P. s. Molim vas draga bra o, da me mnogo izvinete što nisam mogao li no i usmeno da vam saopštim, jer se nalazim u velikoj žurbi radi pripremanja putovanja.

Dostavljeno

Lazar Mati
Prostran Draško
Kova Franc
Ignjatije Ležai
Milorad Pecelj

Stevan Prostran
Josip Gumzej
Milan Teji
Nikola Kitarovi
Strahinja Krstanovi

BROJ 428

IZVJEŠTAJ ŠTABA ETNI KOG SEKTORA SJEVERNE DALMACIJE OD 8. PROSINCA 1943. ETNI KOJ KOMANDI U ŠIBENIKU O AKCIJI ETNI KIH ODREDA NA PODRUJU OPŠTINE SKRADIN¹

Štab etni kog Sektora
Severne Dalmacije
Br. službeno
8. decembra 1943. godine
u Skradinu

Prepis

Dostavlja izveštaj o operacijama,
uspehu i utrošenoj municiji

etni koj komandi u Šibeniku

Izveštava se, da su etni ki odredi etni kog sektora Severne Dalmacije, do sada nastanjeni u Skradinu i to Bosanski,² Zlatiborski³ i Skradinski etni ki odred,⁴ dana 3. decembra t. g. u 1 sat no u zapo eli operacije protiv partizana.⁵ Dana 7 decembra t. g. navedenim odredima priklju io se je i Splitsko-Šibenski etni ki odred. Svi ovi odredi operišu na terenu zajedni ki i pod komandom vojvode Dede eki a.⁶

Prema do sada dobivenim podacima, koji su stigli sa operacione zone, navedeni odredi zauzeli su slede a nastanjena mesta u Skradinskoj opštini i to: Vel. Glavu, Plastovo, Bratiškovce, Gra ac, Sonkovi , Kakanj,

1 Prjepis originala (tipkan na pisa em stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, reg. br. 30/2, k. 153.

2 Glamo ki etni ki odred (brojno stanje 107 etnika).

3 Zlatiborski etni ki odred (brojno stanje 61 etnik).

4 Skradinski etni ki odred (brojno stanje 195 etnika)

5 Vidi dok. br. 117, 374 i 428, napomenu 45.

6 Radomir eki - edo, komandant Zlatiborskog etni kog odreda imenovan za komandanta etni kog sektora sjeverne Dalmacije.

Smrdelje, Devrske, Varivode, Zečeva, Bribirske Mostine, ista Mala i stigli do Dobropoljaca, opština Kistanje.

Odmah prvih dana, pri zauzeću Velike Glave i Bratiškovaca, u tim mestima bili su uspostavljeni novi etni ki odredi. Ljudstvo iz Velike Glave bilo je naoružano i ostavljeno u mestu radi uvanja svog i susednih sela, dok im su borci iz Bratiškova kog odreda pošli sa ostalim odredima u operacije.

etni ki odredi do sad na terenu nisu naišli na kakav veći i ozbiljni sukob sa partizanima. Bilo je nekoliko manjih okršaja sa manjim partizanskim odredima. U jednom takvom sukobu kod sela Varivode, bio je lakše ozleđen u glavu neki naš borac iz Bosanskog odreda. U toj borbi bio je zarobljen jedan partizan.

U toku posljednjih pet dana vođena operacija, predao se je našim odredima manji broj partizana sa oružjem. Ovi su bili odmah uvršteni u naše redove. Tačan broj nije poznat jer ovaj Štab o tome nije primio još pismeni izveštaj.

Odredi su u dosadanjim operacijama potrošili cca. 3.000 pušanih metaka za italijansko oružje, cca 500 metaka za Mauzerove puške kal. 7,9 mm, 46 ručnih bombi i 52 mine za bacač e.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Komanda:
Nikolić s. r.

BROJ 429

IZVJEŠTAJ ŠTABA BUKOVI KE BRIGADE OD 14. PROSINCA 1943. KOMANDANTU 502. ETNI KOG KORPUSA O SITUACIJI U SELIMA MOKROM POLJU, RADU I U I KISTANJSKOJ OPŠTINI¹

Štab

Bukovi ke Brigade

502. korpus

Br. si.

14. decembra 1943. god.

Položaj

:

Izveštaj o situaciji u selu Mokrom polju i Radu i u kao i Kistranskoj opštini dostavlja.

KOMANDANTU 502. KORPUSA

Prema usmenom naređenju Komandanta 2 brigade 502. korpusa upućen sam na teren tj. u selo Mokro Polje i Ervenik gde 1. i 2. bataljon ove brigade drže položaj i vrše operacije, te sam konstatovao sledeće:

7 Nikola

1 Original (rukopis crnilom, irilicom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhivni etnički ka, reg.br. 34/2, k. 153.

Prema prikupljenim podacima u selima Mokro Polje, Radu i , kao i Kistanjskoj opštini narod je neobavešten i partizanskom propagandom uplašen te se skriva po šumama i jamama, prema izjavi istaknutih Srba u ovim krajevima potreban je rad etni ke organizacije, što eš e zalaženje po selima po mogu nosti jedan oficir ili pak polit ki autoritet, da bi se narod uverio o radu i ciljevima etnika u današnjem vremenu.

Dana 11. i 14. ov.m. vo ene su operacije od strane 1. i 2. bataljona ove brigade u Ku evi u i Erveniku tom prilikom naše su snage zarobile 16 partizana i 3 partizanke sa 8 teški mitraljeza i to: 3 francuska San Stjen i 5 italijanskih Breda sa oko 20.000 metaka za Bredu, Franc, municije nije zarobljeno.²

Iznose i prednje mišljenja sam da se u tamošnje krajeve uputi jedan oficir koji bi održao nekoliko govora nacionalno- etni ke prirode po mogu nosti u više sela, da se odredi predsednik opštine u Kistanjima koji e imenovati starešine sela i predsednike seoskih odbora da bi se pristupilo neko od Srba koji e narod pozvati u etni ku organizaciju i zajedni ku bratsku saradnju, i navodi da e seljaci listom pristupiti sem onih koji su okaljali ruke o srpsku krv, a koji e u tom slu aju biti etnicima potkazani.

Molim Komandanta da preduzme sve mere kod nadležnih da se ovim nesretnim i zapuštenim selima izi e u susret sa strane naše komande.

Zast. komandanta
Jovo Belobrck v. r.

Stab 502.
Br. Sl.
15-XII-1943. god.

Komandantu Dinarske Oblasti

Mišljenja sam po prednjem raportu, da odmah treba odrediti komandanta brigade u Kistanju koji e okolna sela okupiti u et. redove. U ovom korpusu jedini koji bi odgovorao tim uslovima je sam Jovo Belobrck. Isti je pošten, vredan i poznaje dobro ove krajeve.

U isto vreme odmah bi trebalo odrediti ceo etni ki aparat za ovu teritoriju, kao što su predsednik Kistanjske opštine, starešine sela, etni ki odbori.

U koliko bi se preduzeo rad na ovoj teritoriji u prvo vreme obišao bi ja sam ove krajeve i sproveo organizaciju.

Komandant - kapetan
Živadin . Mladenovi v. r.

2 Vidi dok. br. 117, 374 i 428.

IZVJEŠTAJ ŠTABA ETNI KOG SEKTORA SJEVERNE DALMACIJE OD 21. PROSINCA 1943. KOMANDI DINARSKE ETNI KE OBLASTI O SITUACIJI U ŠIBENIKU¹

Štab etni kog sektora
Severne Dalmacije
br. službeno
21 decembra 1943.

Situacija u Šibeniku

Komandantu Dinarske etni ke Oblasti - Položaj

Primljeno je nare enje od 19 o. m.

Evakuacija etni kih porodica iz Šibenika može se izvršiti samo u slu-
aju da se ovamo pošalju potrebna prevozna sredstva, pošto istih u Šibe-
niku apsolutno nema. Preostale porodice, iji se broj nemože momentalno
precizirati, spadaju u red siromašnih, koje imaju vrlo malo hrane a nikak-
vih materijalnih sredstava za život, dok su imu nije familije ve napustile
Šibenik.

Sada se nalazi u Šibeniku u bolnici u svemu samo dva ranjena etnika
koji nisu sposobni za pješa enje i nekoliko lakše bolesnih etnika kojima
nije potrebna naro ita njega.

Situacija za postojanje ve e grupe etnika u Šibeniku je nemogu a i
to iz dva razloga:¹

- 1) Politi ka netrpeljivost etnika
- 2) etni ka nedisciplina

Ad.1) Politi ka netrpeljivost etnika u Šibeniku i njegovoj okolini
nema granica. Ovdašnji etnici mogu svoje opstojanje zahvaliti isklju ivo
samo njema koj vojnoj sili. Da ovdje nema Njemaca etnici bi bili u najkra-
e vrijeme likvidirani, bilo od partizana, bilo od hrvatskih vlasti, u koliko
bi ove radi partizanske nadmo nosti, uopšte mogle postojati bez zaštite
njema ke vojne sile.

Ad.2) Nedisciplinovanost etnika došla je do potpunog izražaja od-
mah poslije prvih zra nih napada na Šibenik. Prvim stavom ovdašnjeg akta
od 18 o.m. izvestio sam o ovoj nedisciplinovanosti. Pored ostalog pre par
dana otišao je iz Šibenika u Vrbnik i sam komandant etni ke komande
u Šibeniku kap. I kl. Nikola S. Kitarovi , navodno zbog velikog straha od
bombardovanja i od partizana. Imenovani nije mi se uopšte javio ni pred
odlazak niti prilikom svog ponovnog dolaska u Šibenik iz kojeg je poslije
boravka od par sati otišao natrag u Vrbnik. Svoju dužnost uopšte nikome
nije predao a niti je tražio da mu se odredi zastupnik. Tek par dana poslije
njegovog odlaska slu ajno sam saznao da je ovlastio neka neodgovorna
lica da u njegovo ime potpisuju propusnice i donasaju odluke o razdiobi
artikala hrane. Da nebi trpjelo snabdjevanje jedinica etni kog sektora
Sjeverne Dalmacije te da bi se mogli posvršavati ostali teku i poslovi brat

¹ Prijepis originala (tipkan na pisa em stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta,
arhiva etni ka, reg. br. 1/5-8, k. 245.

poru nik Franc Kova bi e do daljnijega zastupnik etni ke Komande u Šibeniku.

Obzirom na izloženo pod 1.) i 2.) naredio sam:

a) da se svi preostali za borbu sposobni i lakše bolesni etnici iz sastava etni ke Komande u Šibeniku najkasnije do 31. XII. upute u jedinice etni kog sektora Sjeverne Dalmacije, a u Šibeniku da ostanu samo neophodno potrebni etnici, njih najviše do pet (5).

b) Da se napred pomenuti ranjeni etnici prvim prevoznim sredstvom upute u bolnicu u Knin ili Kosovo.

Zamenik Komandanta
p. pukovnik
Josip J. Gumzej

BROJ 431

PISMO KOMANDANTA 502. KORPUSA OD 23. PROSINCA 1943. KOMANDANTU DINARSKE ETNI KE OBLASTI O STANJU U BUKOVI KOJ BRIGADI I BRIGADI »PETRA MRKONJI A«¹

ŠTAB 502 [korpusa]

Br. si.

23. decembra 1943. godine

Položaj

KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI

Molim komandanta da se jedared za svagda pre isti pitanje komandovanja sa jedinicama koje su pridate bile vojvodi Mani Rokvi u. Od istih se zahteva da više njegova nare enja ne izvršavaju, me utim iste su stvarno još uvek pod njegovom komandom, iz razloga što su iste u zavisnosti od njega u materijalnom snabdevanju u potpunosti. Danas je se desio slu aj da ukinuto snabdevanje hrane za 3. bataljon brigade »Petra Mrkonji a« oa strane vojvode Mana Rovki a.

Molim da se ovo pitanje što pre reši u komandi, jer se u protivnom ne može nikakva organizacija sprovesti. Bukovi ka brigada je mogla danas da ima bar 800 boraca, ali zahvaljuju i, nerešenom pitanju komandovanja, Bukovi ka brigada je ostala jaka kao što je bila i pre tri meseca.

U isto vreme molim da se odmah i što hitnije odredi komandant, kako Bukovi ke brigade, tako i brigade »Petra Mrkonji a« jer se organizacija, pa ni pravilno komandovanje nemože sprovesti. U toliko pre što i sami borci traže da se odredi komandant brigade, ovo naro ito važi za »Bukovi ku brigadu.«

¹ Original (tipkan na pisa em stroju, irlicom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, reg. br. 40/2, k. 153.

Pešadijski kapetan uruvija Stevan, nemože se više upotrebiti za komandovanje tom brigadom, jer je isti propustio da ode na svoju dužnost u vremenu koje je bilo sudbonosno, za organizaciju ove jedinice. Imenovani izjavljuje da je bolestan i da nemože da ide na svoju dužnost. Prema tome molim da se odredi što hitnije novi komandanti obeju brigada. Zbog upražnjenih mesta komandanata brigada strahovito trpi služba, borba i organizacija ovih jedinica. Kapetan uruvija stavlja se na raspoloženje Štabu Dinarske oblasti, da ga ista rasporedi za kancelarijsku službu.

Narednik Iveti , nije u stanju da zastupa komandanta brigade, jer isti ne poseduje ni dovoljno hrabrosti ni dovoljno odlu nosti. Isti je smestio svoj štab u Kolundijama i odatle se ne mi e.

Na ovom sektoru sada se izvode sudbonosni doga aji, borbe su sva-kodnevnne, i sada je momenat da se organizacija izvede do potpunosti.

Kapetan Marko Crljenica je tako e za teren nesposoban, on tako e ne e da ode na svoju teritoriju, jer se boji borbe, a sam je teško pokretan, te ako bi imao neki mla i, odlu niji i pokretljiviji oficir, zgodno bi bilo da se i na njegovo mesto postavi mla i ovek.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Komandant - kapetan
Živojin . Mladenovi v. r.

Vi eno²

U akta

Kod nas ne postoje mesta za kancelarijske ljude - nema kancelarije.

U pi ku materinu. To je upropastilo Jugoslaviju.
Pušku i u šumu u borbu.

Kdt.
M. uji
24/XII

**IZVJEŠTAJ CENTRALNOG ODBORA ETNI KE ORGANIZACIJE
ZA SJEVERNU DALMACIJU OD 23. PROSINCA 1943. KOMANDAN-
TU DINARSKE ETNI KE DIVIZIJE O KONSTITUIRANJU CEN-
TRALNOG UPRAVNOG ODBORA U BENKOVCU I O FORMIRANJU
ETNI KIH JEDINICA¹**

LI KO-DALMATINSKOM ETNI KOM VOJVODI
BRATU
MOM ILU UJI U
KOMANDANTU DINARSKE DIVIZIJE
SLOBODNE PLANINE

U Benkovcu je konstituisan Centralni Upravni odbor od 7 lica, Nad-
zorni odbor od 5 lica, 2 sekretara i 1 blagajnik, Propagandi odbor koji se
još u celosti nije formirao. Jedan član U. O. i jedan član N. O. dali su ostavke
ili iz li njih razloga ili iz bojazni za sopstveni komoditet; njihove ostavke u
prepisu dostavljaju se Diviziji na uvi aj.

Održani su zborovi po nekim selima sa najpoželjnijim uspehom i ona-
mo su odmah formirani voj. etn. jedinice n. pr. u Bukovici, Benkova -
kom selu, Kuli Atlagi a, Korlatu, Karinu, Smil i u i t. d.

Znaju i da si Ti dalmatinski etni ki Vojvoda, Vojvodo, ovim Te u glav-
nim potezima obaveštavamo o našem radu i molimo da neodložno rešiš:

1) da nam se ovamo pošalje jedna Brigada etnika;
2) da nam se pošalje izvestan broj (najmanje 8) podesnih lica za ko-
mandante odreda;

3) da nam se pošalju jedan viši aktivni oficir, koji e se svrsishodno
staviti na elo organizacije etništva u Ravnim Kotarima i u Krškoj Buko-
vici i koji e ujedno biti spretni predstavnik naš pred Nemcima;

4) ovo tražimo zato jer je dvanaesti as da se etni ka organizacija
ovde provede i što mi ho emo u ovom presudnom istorijskom asu izbe i
sva li na trvenja - služe i samo ETNIŠTVOM SRPSTVU!

5) iscrpan izveštaj o svemu podne e Ti bra a: Mirko Veber, Jovo Sta-
nisavljevi i Nedelko Pavasovi . Mi Ti se predajemo, Vojvodo, a Ti nas po-
vedi - kako treba!

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu Srba!

Centralni odbor etni ke organizacije za
Severnu Dalmaciju.
U Benkovcu, 23 decembra 1943 g.

Sekretar
Ser. D. Raškovi

Pretsednik
Kati Uroš

¹ Prijepis originala (tipkan na pisa em stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, reg. br. 26/3, k. 157. Original se uva u Arhivu Instituta za historiju radni kog pokretka SR Hrvatske - Zagreb.

H-P-113/2
113/2

LJUBKO-DALMATINSKOM ČETNIČKOM VOJVODI

BRATU

MOMČILU DJUJIĆU

KOMANDANTU DINARSKÉ DIVIZIJE

SLOBODNE PLANINE

U Benkovcu je konstituisan Centralni Upravni odbor od 7 lica, nadzorni odbor od 5 lica, 2 sekretara i 1 blagajnik, Propagandni odbor koji se još u celosti nije formirao. Jedan član U.O. i jedan član N. O. dali su ostavke ili iz ličnih razloga ili iz boja ni za sopstveni komoditet; njihove ostavke u prepisu dostavljaju se Diviziji na uvidjaj.

Održani su zborovi po nekim selima sa najpoželjnijim uspehom i onamo su odmah formirani voj. četa, jedinice n. pr. u Bukoviću, Benkovaškom selu, Kuli @tlogića, Korletu, Karinu, Smiljeu i t.d.

Zaujuci da si Ti dalmatinski četnički Vojvoda, Vojvodo, ovim Te u glavnim potezima obavestavamo o našem radu i molimo da neodložno rešiš:

- 1) da nam se ovamo pošalje jedna Brigada Četnika;
- 2) da nam se pošalje izvestan broj (najmanje 8) podesnih lica za komandante odreda;
- 3) da nam se pošalju jedan visoki aktivni oficir, koji će se svrsishodno staviti na čelo organizacije četništva u Ravnim Kotarima i u Krajnoj Bukovici i koji će ujedno biti spretni predstavnik nas pred Nemcima;
- 4) ovo tražimo zato jer je dvanaesti čas da se četnička organizacija ovde provede i što mi hoćemo u ovom presudnom istorijskom času izbeći svaki lični trvenja - služeći samo ČETNIŠTVOM SRPSKIM!
- 5) iscrpan izvestaj o svemu počneš Ti braćer: Mirko Veber, Jovo Stanisavljević i Nedelko Kavasović. Mi Ti se predajemo, Vojvodo, a Ti nas povedi - kako treba!

S VEROM U BOGA ZA KRAJNA I OTADŽBINU SRBA!

Centralni odbor četničke organizacije za

Severnu Dalmaciju.

U Benkovcu, 25 decembra 1943 g.

Sekretar
Ser. D. Rasković

Original se nalazi u arhivi CK KPH.

P R E T S E D N I K

/Nečitak potpis/

Katić (u)

PROSTOR ZA
KOPIRANJE IŠTAVLJENJE

Dr. Reg. 26/13

K. 112

Faksimil dokumenta broj 432

**picMH eETNIKA ANTE KOVA A OD 24. PROSINCA 1943. PORU -
mt^ITVANCU KOVA U O NAMJERAVANOJ AKCIJI DRNIŠKE
E1NI KE BRIGADE IZ KONJEVRATA KA ŠIBENIKU¹**

24. XII-43.

Bratu por. Kova u,²

Sigurno se udite što još ne dolazim u Šibenik, ali imam opravdanje pred pretpostavljenim. Bio sam kod Mom ila³ i Mijovi u⁴ tu sam obavljao vrlo važne stvari. Dana 25. XII43. idem u operacije prema Šibeniku sa Drniškom brigadom, koja se sad nalazi u Konjevratima. U inio sam sve kako bi se naš srez o istio od partizana, pribavio sam im sva brojna stanja partizana. Sad e Konjevrate imati stalnu posadu od 250 etnika kao najvažnije strategijsko mesto »Drniške brigade« i našeg sektora.

O svemu emo razgovarati kad dojem doli. Gosp. kap. Kitarovi a⁵ nisam vidio i ako sam se interesirao gde je i kad e natrag.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

etnik
Kova^E s. r.

**NARE ENJE KOMANDE TRE E BRIGADE KOSOVSKOG KOR-
PUSA OD 27. PROSINCA 1943. KOMANDANTU DRUGOG BATALJO-
NA ZA SRE IVANJE STANJA U TEPLJUHU I POVRATAK BATA-
LJONA IZ AKCIJE U KONJEVRATIMA¹**

NAJHITNIJE!

KOMANDANTU 2 BATALJONA OVE BRIGADE

Hitno izvestite šta ste preduzeli po onome izveštaju, što ste ga sino primili iz Drniša od potporu nika Zupan i a o stariju u Tepljuhu.

U SVAKOM SLU AJU, prikupite najve i MOGU I broj boraca i sa njima po ite u Kanjanè, gde uhvatite vezu sa Kanjan anima i sredite stanje

1 Originala (rukopis, crnilom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, reg. br. 41/2, k. 153.

2 Franc

3 uji , komandant Dinarske etni ke divizije.

4 Novak, na elnik Štaba Dinarske etni ke divizije.

5 Nikola.

6 Ante

1 Original (tipkan na pisa em stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instita, arhiva etni ka, reg. br. 43/2, k. 153.

u Tepljuhu, a odatle u sporazumu sa komandantom 3 bataljona izvidite stanje u Svilaji i uhvatite vezu sa Vrli kom i Kosovskom brigadom, koje operišu negde na Svilaji. U svakom slučaju, o situaciji prvenstveno se raspitajte kod komandanta 3 bataljona, kome je ona svakako poznata, pa onda prema tome i radite, a ovome štabu podnesite izveštaj.

Od komandanta brigade potraženo je, da se sa borcima hitno povрати iz Konjevratu na svoju teritoriju, u kome će slušati i Vaš bataljon se povratiti, tj. povratiti se sa ljudstvo koje se sada nalazi na operaciji u Konjevratima.

Jedna grupa boraca iz Žitnice, (koliko ih je bilo, jer su svi na operaciji) otišla je u Tepljuh da izvidi stanje.

Na izvršenje!

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu!

(M. P.)

Poručenik
B. Asanović v. r.

27. XII 43.

20,30 h

BROJ 435

ETNI KI IZVJEŠTAJ OD KRAJA PROSINCA 1943. O POLITIČKIM PRILIKAMA I ODNOSIMA U SJEVERNOJ DALMACIJI¹

Severna Dalmacija

Političke prilike i odnosi od početka rata
sa Jugoslavijom do danas

Geografska napomena

Pod imenom Severna Dalmacija u geografskom smislu razume se predeo od Podvelebitskog kanala, severno od Zadra, pa do linije koja bi se mogla povući s mora od Rogoznice preko Mušaka na planinu Prolog, do bosanske granice, a odatle u pravcu severozapada, bosanskom i ličkom granicom koju čine dinarske planine i Velebit. Obuhvata kopneni deo i ostrva koja su pred njim. Ima oko 300.000 stanovnika, od toga 200.000 Hrvata-katolika i do 100.000 Srba, pravoslavne vere. U sastav Severne Dalmacije geografski spada i bivša italijanska zadarska provincija, sa gradom Zadrom (Zara), sa otprilike 10-12.000 stanovnika Italijana i nešto Hrvata i Srba. Južno od ove oblasti je Srednja Dalmacija do ušća Neretve, a odatle do albanske granice Južna Dalmacija.

Veći deo Severne Dalmacije, tj. onaj između reke Krke do pod Knin, i Zrmanje, pa prema moru, i Šibenik sa uskim zalivom, Italija je bila anektirala za sebe 1941. g. i pripojila svojoj zadarskoj provinciji.

² Boško

¹ Original (tipkan na pisarnici stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhivski etnički kartica, reg. br. 37/3, k. 157.

Tako je od Severne Dalmacije Nezavisnoj Državi Hrvatskoj posle njena Formiranja pripao: Knin sa okolinom, Drniš sa okolinom i Vrlika sa svojom okolinom. Ovu podelu treba uoči, jer se prilike u toj oblasti nešto drukčije razvijati od onih u anektiranoj italijanskoj zoni.

Historijska pozadina

Političke prilike i odnosi u Severnoj Dalmaciji su u glavnom odraz političkih prilika na celom teritoriju Nezavisne Države Hrvatske. A ove prilike »u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj« uslovljene su istorijski u prvom redu odnosima između Srba i Hrvata na ovom tlu kroz vekove, a ovim odnosima, opet, treba tražiti uzroke najpre u verskim razlozima.

Rimokatolička crkva, kao eminentno imperijalistička verska organizacija, od postanka svoga težila je svim silama, da svoju vlast proširi na istok i sebi podvrgne zemlje i oblasti u kojima su živeli pravoslavni narodi. Teže i za tim ciljevima rimokatolička crkva se srela na Balkanu sa Srbima koji su bez izuzetka pripadnici pravoslavne crkve. Žive i kroz vekova u ropstvu pod Turcima koji nisu bili kršćani nego silno progonili kršćane, Srbi su, u borbi sa Turcima, identifikovali svoju veru sa svojom nacijom i stvorili svoju nacionalnu crkvu, tako da i dan-danas *Srbini i pravoslavni* označavaju našim etničkim oblastima jedan te isti pojam. I nasrtaj na veru za Srbina je znao uvek nasrtaj na naciju i obratno.

Tako se desilo, da je rimokatolička crkva u svojim osvajačkim naletima na pravoslavlje na Balkanu imala da se sukobljava sa dva elementarna osećanja kod Srba: sa verskim i sa nacionalnim, te kad nije mogla ništa da uradi milom, ona je pribegla silom, i nasilnim putem, pomoću Austrije i Mlečana, vršila pokušaje prevođenja Srba u katoličku veru, što je izazvalo otpor i silnu mržnju kod Srba.

Sa svoje strane pak rimokatolička crkva se trudila da kod svojih vernika izazove neodoljivu mržnju protiv pravoslavnih Srba, i to iz dva razloga: prvo, da time kod svojih vernika probudi i budnim održava ratoborni duh protiv pravoslavlja i drugo da time svoje vernike drži daleko od uticaja verskog liberalizma koji je Srbima svojstven. Srbi, naime, iako su mnogo odani svojim verskim tradicijama, nisu bigoti, niti stoje pod uticajem sveštenstva »ni u privatnom ni javnom životu«. Odnos prema crkvi oni shvataju kao odnos prema majci: »Majka me je odgojila, zato sam joj blagodaran i volim je, ali kad sam postao punoletan ja sam se upravljati sam«. Ovako shvatanje je veoma zarazno za katoličke mase koje žive pod verskim terorom, pa se rimokatolička crkva toga uticaja silno boji i brani od njega verskom mržnjom koju stalno podržava i produbljuje kod svojih masa. Formiranjem Jugoslavije posle prvog svetskog rata, rimokatolička crkva na Balkanu izgubila je svoj povlašteni položaj koji je kroz vekove imala pod Mlečima i Austrijom, pa je svoj ofanzivni stav još više pojačala, i još veće u mržnju prema pravoslavlju raspirivala, a politički je uporno delovala u pravcu kidanja zajednice sa pravoslavnim Srbima i stvaranja Hrvatske, katoličke države u kojoj bi ona imala presudan politički uticaj i po tome povlašteni položaj.

Ovu mržnju kod Hrvata protiv Srba iskorišćavali su politički svi i svak, kome je to stalo u ravan »s polja i iznutra«, a posebno su je iskorišćavale one hrvatske struje i političari koji su u svojoj borbi računali na pomoć

mokatoli ke crkve i težili za samostalnom hrvatskom državom, bilo u kojoj formi. Nju su iskorišćavali i komunisti, jednako, jer su išle u rat, težnje Hrvata da razbiju Jugoslaviju. Svi su je raspirivali, svak za svoj rat, i tako se ta mržnja protiv Srba, odnosno pravoslavlja u ratu i sadašnjeg rata bila popela do svog vrhunca, a s njome zajedno i težnja da se sruši Jugoslavija, kao prisilna zajednica Srba i Hrvata.

Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Kad je pala Jugoslavija i proglašena bila Nezavisna Država Hrvatska, Srbi u njenim granicama ovako su rezonovali: Sve generacije starije od 23 godine pamte ono doba kad su ovdašnji Srbi živeli pod tuđom vladavinom u austrijskoj carevini, i ne žele im biti neobično da se i sada nađu pod hrvatskom vlašću, tim pre što se ni u Jugoslaviji nisu osećali prijatno - »Bilo je lojalni građani Hrvatske, a kad svrši rat, oni kojima se ne bude dopadalo ovde, iselili se polako u Srbiju koja će postojati ma kako rat svršio«. I tako su Srbi bili spokojni, i velika većina njih bili bi postali konstruktivni građani Hrvatske i doprineli njenoj unutrašnjoj konsolidaciji. Međutim mržnja na pravoslavlje kroz vekove stvarana kod hrvatsko-katoličkog elementa nije se mogla zadržati nego je u letu 1941. godine provalila svojom elementarnom silinom i dogodilo se ono što se dogodilo, a čemu su najbolji svedoci bili same nemačke vojne vlasti koje su se našle onda na teritoriji Hrvatske. Do osamstotinahiljada pravoslavnog naroda - ljudi, žena, dece i staraca - bilo je poklano; preko hiljadu sveštenika i nekoliko episkopa pobijeno, na stotine crkava porušeno i milijarde srpskih dobara uništeno, i razneseno. U ovim pokoljima su učestvovali u prvim redovima: ustaška milicija, katoličke verske omladinske organizacije na čelu sa mnogim sveštenicima - i komunisti, ali ne oficijalno, nego kao pojedinci u redovima pomenutih organizacija. Pokolji su vršeni širom celokupnog teritorija Države Hrvatske pa i Severne Dalmacije - onom delu koji je pripao Hrvatskoj, naime okolini Knina, Drniša i Vrlike. Sama pravoslavna dalmatinska eparhija izgubila je tom prilikom 16 sveštenika, dok su se ostali spasili pobegavši neko u Srbiju, većinom na anektiranu italijansku zonu Severne Dalmacije.

Vide i da će svi izginuti i da niko živ ostati neće, preostali Srbi kogod je mogao, pobegne u šumu i planine. A ostali primiše rimokatolički kuveni da spase živote. Oni što su se našli u šumama i planinama stadoše da organizuju oružani otpor, da bi obranili svoj život i da bi represalijama prema hrvatskom elementu prisilili zvanične državne faktore Hrvatske da izmene politiku koja prema nezaštićenim Srbima. Ovaj pokret Srba u početku nije imao nikakvog imena niti svoje ideološke pozadine, a cilj mu je bio samo spasavanje golog života a ništa više.

Tada se je, u jeseni 1941. god. iz hrvatskih redova izdvajaju komunisti, odlaze ka Srbima u planine, predstavljaju ovima da su i oni sami ugroženi od Hrvata i nude im zajedničku borbu »protiv izdajnika«. Srbi, naravno, prihvaćaju. Ali ubrzo zatim, komunisti, idu i za svojim posebnim ciljevima, obrću pravac borbe, i pod lozinkom »narodnog oslobođenja«, ostavljaju po strani »izdajnike«, a obrću se »protiv okupatora« i traže od Srba da se priključe njima i započnu borbu protiv njemačke i talijanske vojske. Srbi uviđaju da je to opasna i besmislena igra i ne kaju se, našto ih komunisti

proglašuju »tu inskim plaenicima i izdajnicima« i po inju da tamane vieni je bilo olakšano injenicom, da je i me u samim Srbima u Bosni i Lici bilo dosta komunista iz gra anskog i varošskog elementa.

I kad su u isto vreme komunisti sada pod imenom »Partizana« i »narodno-oslobodila ke vojske« po eli da napadaju njema ke i talijanske vojnika po srpskim naseljima, i kad su Nemci i Talijani po eli da vrše represalije nad srpskim elementom, tada je Srbima puklo pred o ima: da njih komunisti ho e da upotrebe u borbi za provo enje komunisti ke revolucije, i da sa svojim socijalnim parolama i patriotskom kamuflažom uspevu da zavedu dobar deo naroda.

Po etak etni kog pokreta

Tu su se vo e srpskog ustani kog pokreta sada našli u teškom položaju. Protiv komunisti ke ideologije koja za mase ima svu silu privla nih parola, nemogu e je suprostaviti jedan pokret bez ikakve ideološke osnove, tim pre što komunisti, operišu i sa užasnim terorom. A jedino našto se kod Srba moglo ra unati i s im se moglo operisati, to je srpska nacionalna misao. I tu se onda došlo na ideju, da su etni ko ime i etni ka zastava, na kojoj je ispisana lozinka: »S vjerom u Boga, za Kralja i otadžbinu« najpogodnija znamenja pod kojima se može o ekivati uspjeh u borbi protiv razornog, internacionalnog boljševizma, tim pre što etni ki pokret u narodu ima dobru tradiciju iz prošlosti. Tako je po etkom 1942. god. nastao etni ki pokret na Trome i Like, Bosne i Severne Dalmacije, a kao prirodan saveznik ovom nacionalnom srpskom pokretu u borbi protiv crvene epidemije, javljao se je na samom terenu nema kih i talijanski vojnika. Zato su etni ke vojvode u samom po etku stupali u saradnju : u Bosanskoj Krajini (Banja Luka) vojvoda Drenovi stupa u saradnju sa nema kom vojskom, a u Severnoj Dalmaciji Vojvoda Mom ilo uji sara uje sa Italijanima, oba otvoreno i javno.

Iako je »saradnja sa okupatorom« bila mo no sredstvo komunisti ke propagande u borbi protiv etnika, ipak je narod, gdje god je bio u prilici da se otrgne od partizanskog terora, prilazio etnicima. Ali su etnicima bile vezane ruke zbog toga što nisu imali oružja, kojim bi svoj narod osloba ali od partizanskog terora i mobilisali ga u svoje antikomunisti ke redove. Jer, kao što je prirodno, ni Njemci i Italijani nisu u po etku imali dovoljno poverenja u Srbe da bi im mogli dati dovoljno oružja, dok su komunisti, rade i planski, prigrabili bili mnogo jugoslovenskog oružja, a mnogo su ga docnije - i oružje i municije - stalno otimali, vrše i prepade na italijanske vojne jedinice. Zato je etni ka akcija protiv komunista stalno bila paralisana, i nije se mogla razmahati u opšte narodni pokret. etnici nemaju i dovoljno oružanih snaga, pojavili bi se u jednom kraju i narod bi ih do ekao sa oduševljenjem, ali bi taj isti narod posle silno stradavao od partizana, kad bi se etnici zbog nedovoljnog broja ljudi i oružja da mobilišu narod, morali povla iti ili kretati u druge krajeve. Nepoverenje Italijana prema etnicima održa e se do kraja, jer su se Italijani bojali i svoje vlastite senke. Prihva ali su saradnju etnika u Lici i onom delu Severne Dalmacije koji nije bio od Italije anektiran ali oružje - i naro ito municije, davali su u tako nezatnoj meri, da se s time ništa nije moglo uraditi, dok

na anektiranom području, radi državnog prestiža, nisu dozvoljavali etnicima organizaciju, tvrde i uvek da su tu oni sami sebi dovoljni. Međutim su bili nemoćni i stalno trpeli velike gubitke i blamažu u borbi sa partizanima. Nemci naprotiv, svesni svoje snage, i lišeni straha, ubrzo su u otkrivenost i proširili meru svog poverenja, te su obilnije pomagali etnici u akciju u Bosni, a dolaskom u Dalmaciju poslije sloma Italije, oni su svojim poverenjem i podrškom etnicima njih redova neobično prijatno iznenaditi ceo ovdašnji srpski narod.

Politički program etničkog pokreta

Nego, sa strane pojedinih predstavnika i funkcionera nemačke vojne sile u našem kraju, stalno se postavlja pitanje: kakav je politički program etničkog pokreta i koji su njegovi krajnji ciljevi? Na to pitanje odgovor je sasvim lak i jednostavan, samo je nevolja u tome, što baš jednostavnost tog odgovora Nemcima nameće sumnju, da li je taj odgovor iskren i da li se iza njega ne kriju neke druge rezervacije.

Sto se tiče etničkog pokreta u našem užem kraju, oko trome i Like, Bosne i Dalmacije, pisac ovog izlaganja veruje da tu za njega nema tajni, i daje do kraja upućen u ideološku pozadinu ovog pokreta. Veruju i u to, on je pošteno i objektivno kazati ovde sve što mu je o tome poznato. Da je odgovor na postavljeno pitanje i bliža objašnjenja koja su i taj jednostavni, i pomalo neverovatni odgovor, u stvari potpuno razumljivim, tako se bar on nada.

Evo tog odgovora: **etnički pokret** na trome i Bosne, Like i Severne Dalmacije **nema nikakvog političkog programa**. Mesto programa, on ima jedinu misao vodilju da iz nesreće koja je zadesila srpski narod u ovim krajevima, izvede za budućnost što je moguće više srpskih duša u životu, i da te duše drže na okupu na nacionalnoj liniji i ne dozvoli da ih odnese internacionalna crvena bujica. Sve drugo on ostavlja da reše svetski faktori po svršetku ovog užasnog rata. Jer, kad je jedan narod živ i u vrsto povezan oko svoje nacionalne ideje, o njemu se morati povesti računa, ma ko da pravi račun. Jedna jedina stvar koja bi mogla biti na neki politički program, nije program, nego odluka i nedovoljna njegova volja na celom nacionalnom području njegovom: - da ne dozvoli sama njegovu buduću sudbinu kroji boljševici kao Rusija i njeni razbojnički eksperimenti na našem terenu. U ovom pogledu srpski narod u ovim krajevima vođen je u prvom redu svojim nacionalnim instinktom, a u drugom redu na njega, kao uvek kroz istoriju, ima velikog uticaja Srbija i njen odlučni antiboljševički stav.

Odbacuju i dakle - a limine - Rusiju, pita se: ko su to onda svetski faktori od kojih etnički pokret, odnosno srpski narod, očekuje svoje rešenje za budućnost? Razume se, ostali ratuju i partneri koji polažu pravo da posle rata imaju presudnu reč u uređenju jugoistočne Evrope, u prvom redu Nemačka i Engleska, i tu sad dolazimo na pitanje: što misli srpski narod u ovom kraju o Engleskoj, a što o Nemačkoj; odnosno šta očekuje od prve ako ova dobije rat, a što od druge ako ona ostane pobednik?

Kad se kaže »srpski narod« u ovim krajevima na trome i, tu se uvek misli i na etničke zvaničnike i vodstvo, jer mišljenje ovoga samo je odraz narodnog mišljenja i osećanja, kome etnički pokret daje samo konkretniju formu.

Da pre emo na odgovor.

Nepobitna istina, koju nije teško proventi, da srpski narod u ovim krajevima - i doklegod dopire naše saznanje, o jugoslovenskoj vladi u emigraciji ima najgore mišljenje. Sam pomen ove vlade u narodu biva uvek doekan sa najdrasti nijim psokama, toliko, da se u narodu stvara raspoloženje i uverenje da nijednom politiku koji se danas nalazi u emigraciji, ne treba dozvoliti povratak u domovinu, posle rata, a koji bi se ipak pojavio, da ga treba ubiti. Ima tomu više razloga, a najglavniji su ova dva: Prvo što vlada, posle svega što su Srbima u inili Hivati, jednako i uporno stoji na stanovištu jugoslovenske politike, i misli na Jugoslaviju, dok Srbi ne e da uju za Jugoslaviju - što zna i za zajednicu sa Hrvatskom, u nikakvoj formi. Drugo što se vlada pokazala nemo na da suzbije komunisti ku propagandu kojom hrvatska emigracija stalno zasiplje Jugoslaviju preko radio Londona, dok sama vlada sa svoje strane uti kao zalivena i ne preduzima ništa, da tu propagandu parira pred srpskim masama. A kad tako naš narod misli o »svojoj vladi« lako je shvatiti šta onda misli o Engleskoj, za koju je uveren da ovu vladinu politiku diktira, ili u najmanju ruku patronira. Radi ilustracije navodimo ovde jedan primer, za iju istinitost preuzimamo punu odgovornost:

Jednom od etni kih vo a sa trome e, ina e oveku velikog autoriteta, bilo je nedavno, na jednoj konferenciji, sa strane prisutnih upravljano ovakvo pitanje: ujem da nas partizani strahovito optužuju radi saradnje sa Nemcima i da e iz Dražinog Štaba do i amo jedan engleski oficir da proveri stvar. Tako se uje iz partizanskih krugova, znaš li ti o tome što vojvodo? - Ne znam, odgovori vojvoda, pa nadoda: ali ako do e, to e biti prvi Englez koga uja svojom rukom ubiti... ova izjava vojvodina bila je popraena sa odobravanjem od strane svih prisutnih.

Ali narod srpski i etni ko vodstvo mora ra unati i sa eventualnoš u, **da i saveznici mogu da dobiju rat.** Za taj slu aj naš narod silno strahuje od ruskog uticaja na Balkanu. A kako Engleska predstavlja odlu nu protutežu ruskim aspiracijama, naš narod je prima kao zlo od straha pred još gorim zlom.

U slu aju dakle- pobede Engleza i njenog uticaja na Balkanu, Srbi o ekuju ovakvo rešenje za sebe: Bi e vra ena Jugoslavija, koju nitko od Srba ne želi, nego želi Srbiju u njenim etni kim granicama, bez zajednice s Hrvatima. Ali narod veruje, da bi ta Jugoslavija u tom slu aju bila ure ena na federativnoj osnovi i da bi srpska federativna jedinica u njoj dobila svoje pravredne etni ke granice u kojima bi srpski narod posle ovog strahovitog rata našao svoje smirenje. Ali - i ovo treba naro ito uo iti: - srpski živalj u Lici i Severnoj Dalmaciji i dobar deo u zapadnoj Bosni, ne veruje da bi i njihovi krajevi mogli u i u sastav srpske federativne jedinice, zbog ega ovdašnji srpski narod smatra svoju sudbinu izuzetnom i težom od ostalih krajeva prema istoku. I baš zbog tog izuzetnog položaja - kao nacionalna manjina u ovim krajevima - narod, a s njim i etni ki pokret smatra da mora voditi i drugu politiku, politiku spasavanja živih glava, za koje e biti posle mesta da se presele polako u opustošene krajeve srpske federativne jedinice. A za ovu politiku spasavanja golih života, što u stvari nije nikakva politika nego životni princip, srpskom narodu se name e saradnja sa nema kom vojnom silom, poštena i iskrena saradnja do posljednjeg - pa u samom poslednjem asu, što se naro ito podvla i sa zvani ne i nezvani ne

strane, bez ikakva obzira što e o tome misliti ma ko, pa i Draža Mihajlovi sa etnicima izvan ovih krajeva.

E, sad suprotna eventualnost: **Ako pobedi Nema ka**, šta otud o eku- je srpski narod?

Ovde treba zahvatiti iz daljega. Naš narod u ovim krajevima kroz ve- kove je budno pratio šta radi Srbija, kao njegova matica i kolevka, i prema tome se ravnao. To radi i danas još više. Po onome što se ovde zna, Srbija je svojim razumnim stavom u ovom ratu, i svojom lojalnoš u prema Ne- ma koj stekla puno poverenje nema kog Rajha i njegova Fiihrera. To po- verenje je dobilo mogu nost da se ja e izrazi posle sloma Italije i njenih as- piracija na Balkanu, o emu svedo i navedena poseta generala Nedi a Fiihrern i rezultati te posete. Koliko do danas dopiru saznanja o tome, me u ostalim u vidu je, proširenje granica Srbije preko Crne Gore - na more.

Sam fakat da je pomeranje ranije utvr enih granica Srbije postala stvar politi kih diskusija na merodavnom mestu, teorijski pretpostavlja mogu nost da se one mogu pomeriti i u našem pravcu, na štetu NEZAVIS- NE DRŽAVE HRVATSKE, **ako srpski element u njenim granicama po- kaže više politi ke zrelosti**, i ako svojim lojalnim stavom prema Nema - koj zadobije kod Fiihrera ono poverenje koje Nezavisna Država Hrvatska danomice sve više gubi, i izgubi e ga sasvim jer od državnog zaprega ostali su još u rukama samo prazni dizgini, a konji, kola i svatovi odjuriše pod cr- enim barjakom - u politi ku maglu.

Ako se, dakle težnja srpskog naroda u ovim krajevima da zado- bije kod Fiihrera ono poverenje koje hrvatski narod gubi, može na- zvati nekim politi kim programom, onda eto tog programa, i time je odgovoreno na postavljeno pitanje.

Ovoliko o Srbima, a sada o Hrvatima.

Hrvati i Hrvatska

Hrvati su do ekali stvaranje svoje države sa razumljivim zanosom - svi, bez razlike na politi ke diferencijacije, osim onog malog procenta tzv. Hrvata jugoslovenske orijentacije koji su ostali na svojoj liniji i danas sa- ra uju sa Srbima u etni kim redovima. Ali politi ki nezreli bez državne tradicije, a vaspitavani u politi kom defetizmu i destrutivizmu, oni su dali maha svome rušila kom besu, i nasrnuli na Srbe sa bezprimernom krvo- žednoš u, i to je bilo fatalno za njihov daljnji politi ki udes.

Stotine hiljada Srba koji su se, kao rasplašene zveri, našli po šumama i zbegovima postali su zla savest za ceo hrvatski narod i prva ozbiljna za- preka konsolidaciji države Hrvatske. A komunisti ki pokret, koji možda nikada ne bi dobio ozbiljne forme, našao je u srpskim planinama Bosne, Like i Dalmacije gotovo revolucionarni požar, vešto ga obrnuo u svoju kor- ist i razneo na sve strane. Od tog udarca zaljuljala se na brzu ruku skle- petana zgrada Nezavisne Države Hrvatske i nije prestala da se klati do da- našnjeg dana. A nemirna savest rastrežnjenog zlo inca po elaje da se pita: po kome e pasti ova zgrada, ako ne po meni, za one ne uvene zlo ince što sam ih po inio? Malo po malo i hrvatski narod po elaje da zahvata psihoza pred neizvesnoš u, a na tu uzavrelu psihu, kao voda na usijano gvož e pa- dalaje kiša komunisti ke propagande u zemlji, i savezni ke na strani, kojoj

nije bilo teško uveriti zbudjene Hrvate mada i njihovi prijatelji Nemačka i Italija izgubiti rat i da je odmazda za ukinjene zločine hrvatskog naroda neminovna kao smrt. Kuda? Kamo? - pitali su da se pita uplašeni hrvatski narod.

Dok je pod uticajem svoje neveste i zlonamerne propagande verovao da su svi Srbi »od patrijarha do poslednjeg pandura komunisti i boljševici« hrvatski narod je udario u suprotnom pravcu i stao da upire svoj pogled na britanska ostrva i svu nadu polagao na dra Matijeka i njegov »nudri stav rezervisanosti«. Ali kad su Srbi u Srbiji digli kuku i motiku iz svoje sredine izbacili partizansku gubu, i kad se za tim primerom poveo celi srpski narod, Hrvatimaje odlanulo i oni su svi, kao pred požarom svoje kuće, jurnili na crvenu kapiju u okrilje boljševizma.

Politika »rehabilitacije«

Što se dalje dogodilo i šta se sve zbiva u hrvatskim redovima danas, to vide odgovorni faktori njemačkog Reicha pa je izlišno o tome trošiti mnogo reči. Hrvatske građanske i vojne vlasti postale su samo zvanični zastor, iza koga i pomoću koga se grozni avio vrše pripreme »za posljednji momenat«. Većina hrvatskog naroda se orijentisala za partizane, pa zvanične hrvatske vlasti imaju da stvore mogućnost da se polako i neopaženo, ceo narod uputi tim putem: da bi tako ostao kompaktan i da bi rehabilitacija bila potpuna. **Jer rehabilitacija** je danas jedini leitmotiv javnog i privatnog života hrvatskog naroda, i time se problemom bašve hrvatski političari i kod kuće i u emigraciji. Jednima i drugima je danas briga da se hrvatski narod što bolje organizuje tako, da u slučaju pokušaja invazije Saveznika **sav narod i sve njegove oružane formacije - legalne i ilegalne na u podjednom jedinom zastavom - crvenom**, i napadom na njemačku vojsku doprinesu »svoj obol« savezničkoj pobjedi i time dobiju razrešnicu za sve svoje grehe.

Detalji tih planskih priprema spadaju u okvir obaveštajne nemačke službe, ali oni su - fakta i indicije - toliko brojni i očit, da ih posmatraju oko najobitnijeg građanina vidi na svakom koraku. I, vide i da se sve to pušta da ide svojim tokom, sa puno obzira prema hrvatskim vlastima, prijatelji njemačkog naroda se pitaju sa zabrinutošću: da li je njemačka obavještajna služba nedorasla svom zadatku, ili je njemačka udarna snaga popustila, ili se pak sprema akcija većeg stila, kojoj još nije došlo vreme?

Kako je bilo u anektiranoj zoni Severne Dalmacije.

To bi bila u osnovnim linijama, slika političkog života i duševnih stremjenja hrvatskog naroda uopšte. A sad, kako su stvari tekle u tzv. anektiranoj zoni Severne Dalmacije?

Ova zona, po konfiguraciji zemljišta deli se na četiri oblasti:

Primorje obuhvata ostrva sa obalskim pojasom do gorskog grebena koji se nad obalom diže i počinje severno od Zadra, a svršava blizu Šibenika. Istočno od ovog pojasa pa do Podvelebitskog kanala i linije Novigrad-Bribirske Mostine protežu se **Ravni Kotari**, a od ove linije na istok prostire se krševita visoravan zvana **Bukovica**, koja završava na vrhovima Velebita i njegovih obronaka. Kao zasebna oblast ističe se **Šibenik sa zalemljem** i ostrvima pred njim.

Prva i poslednja oblast nastanjeni su samim Hrvatima, sa vrlo malo Srba; druga - Kotari je mešana, dok je Bukovica isto srpska oblast, sa neznatnim oazama hrvatskim.

Dok su u leto 1941. god. besneli pokolji Srba na teritoriji Nezavisne Države Hrvatske dotle na anektiranoj zoni ni jednom Srbinu nije pala glava, a na hiljade izbeglica iz Hrvatske našlo je tu svoje sigurno uto ište. Sami italijanski oficiri i vojnici u vojnim kamionima prebacivali su ugrožene Srbe na svoju teritoriju, a mnoge nesretnike formalno su krali i otimali iz tamnica i koncentracionih logora. To je bio razlog da su ovdašnji Srbi dočekali Italijane kao svoje spasitelje i prema njima zauzeli prijateljski stav, rešeni da ostanu lojalni i da se predadu svojoj sudbini do konca rata.

Hrvate je vrlo neprijatno iznenadila aneksija Severne Dalmacije, i oni su prema Italijanima zauzeli odmah neprijateljski stav, izražavajući i gaesto upadljivim gestovima. Demonstrativno su, na pr. izbegavali pozdrav italijanske zastave, bojkotovali javne priredbe itd. I Italijani su pošli represalije sa ricinusovim uljem, batinanjem na ulici i slično i odnosi su se jako zategli.

Da li je to bila vešto udešena komunisti ka propaganda, ili stvarna istina nije se moglo saznati, ali odjednom se koncem leta 1941. pojavila kroz hrvatske mase prenositi ovakva verzija: »Iz Zagreba je došao nalog da Hrvati u Dalmaciji organizuju otpor protiv Italijana, da bi time dali podršku Poglavniku da kod Fihrera pledira za ispravak granice hrvatske države u Dalmaciji. Ali, da ne bi pravili poteškoće Poglavniku u odnosu prema Italijanima, neka to ne rade pod imenom hrvatskim, nego da se deklariraju kao komunisti«.

Ubrzo po tom pošli su atentati po gradovima i sabotaza u većem smislu, a po provinciji napadi na italijanske vojnike. I kad su sa strane Italijana pošli hapšenja, Hrvati iz Primorja beže u Bukovicu da se hvataju nepristupačnog terena i planine, i da otuda po srpskim naseljima vrše prepade na Italijane i komunisti kim parolama zavode srpski življ. I kad ubrzo potom pogine na tom terenu mnogo vojnika i oficira pa i sam perfekt zadarske provincije, Italijani udariše sa represalijama u većem stilu proti onamošnjem srpskom življu, pale i sela i ubijaju i ljude u masama, te mnogi Srbi pobegoše u planinu i tu postadoše plen oružanih hrvatsko-komunističkih banda. Tu se posle zbirati partizanski odredi iz Like i Bosne i do današnjeg dana Bukovica je ostala domena crvenog terora. Da nije bilo tih provokacija sa strane elemenata koji su bili došli iz Primorja, i represalija na te provokacije, Bukovica, kao najpatrijarhalnija srpska zona u Dalmaciji, nikad ne bi bila postala komunisti ka domena, jer bi narod sam bio prognao partizane.

Italijani su bili nemoćni, a zbog državnog prestiža nisu dozvoljavali etni ku akciju. Pokušali su bili sa osnivanjem milicije od domaćeg elementa, ali im to nije uspelo jer nisu znali da rade pametno.

Osetivši nemoć Italijana, komunisti iz Primorja pošli su da se organizuju i na svom terenu, naročito oko Šibenika i na liniji Vodice-Biograd n/m, te na ostrvima. Već koncem 1942. g. cela hrvatska oblast okupirane zone bila je jedan kompletan partizanski logor. Srpska oblast, naprotiv, osim jednog dela Bukovice, kako je gore navedeno držala se odbojno prema partizanskom pokretu. Zato se protiv njih okomila hrvatsko-partizanska propaganda, dok u aprilu 1943. g. nije izašao jedan partizanski letak, kojim se gotovo do jedan Srbina u Šibeniku sa dva Slovenca i jednim Hr-

vatom srbofilom oglašuju za izdajnika i talijanskog špijuna, i svima im se pretilo smrtnom kaznom. Pre toga biva iz zasjede napadnut i teško ranjen u glavu poručnik bivše jugoslovenske mornarice Franc Kovač, inače Slovenac, ali po orijentaciji etnik i bude ranjena njegova gospođa. Potom je usred dana i usred grada bila bačena bomba na bivšeg potporučnika jug. vojske Bogdana Carevića, koji je zbog toga morao da beži u Italiju.

U to vreme stiže iz Beograda ovamo jedna grupa dalmatinskih omladinaca, pristalica Nedićevljeve politike sa zadatkom da pomognu organizovanje antikomunističke akcije. Njih hrvatsko-komunistička propaganda oglašava za gestapovce, i na studenta Perana u julu bude izvršen atentat sa 7 revolverskih metaka, ali mesto njega gine njegova verenica, Beba Perićeva od 16 godina.

Ovde počinje među Srbima življa reakcija na partizanski teror. Budući da etnička organizacija nije bila dozvoljena na anektiranom području a milicija bila nepopularna među Srbima, to se u nevolji vode ljudi među Srbima reše da utiču na narod da primi oružje i da se organizuje u miliciju, pa se stave na raspoloženje ital. vojnim faktorima. Ali je kod ovih u predosećanju sloma Italije, vladalo pravo rasulo, te nije bilo moguće ništa uraditi.

Tada srpski omladinci iz Šibenika i iz Skradina donose odluku da idu u etničke na kninski teritorij što bude izvršeno koncem jula 1943. god. Tom prilikom ode njih oko 70, od kojih desetak Hrvata i Slovenaca, t.zv. jugoslovenske orijentacije i budu smešteni na Žitnici kod Drniša. Njima potom od strane etničke komande bude priključeni omladinci iz Splita, uglavnom i oni sve studenti i većinom Hrvati jugoslovenske orijentacije koji su se od ranije nalazili u kosovskoj etničkoj grupi i tako bude formiran splitsko-šibenski etnički odred oko 100 boraca. Za vreme komunističke vlade u Splitu otuda se pobeći i ovom odredom se priključiti nova grupa splitskih omladinaca njih oko 80, također većinom studenti i Hrvati - Jugosloveni. Ali cela ova grupa bila je bez oružja, jer ga Italijani nisu hteli dati. Cim su došli Nemci (11 septembra) ceo odred odmah dobija kompletno naoružanje i biva određen za uvođenje željezničke pruge Drniš-Šibenik, gdje će ostati do početka decembra 1943. g. a potom priključeni etničkoj grupi vojskovođe Čekića u Skradinu i sada operiše u Severnoj Dalmaciji.

Padom Italije i povlačenjem ital. posada iz provincije u Šibenik i Zadar, cela oblast severne Dalmacije je pala u partizanske ruke, zato što tu nije bilo etnika, a to se dogodilo i sa celom Dalmacijom osim kninske okoline, gde su bili etnici. Znaju i da je srpski elemenat pored svog terora otporan protiv komunizma, partizani su iskoristili odlazak italijanskih posada te silom mobilisali i prebacili u Liku i Bosnu sve ljude iz Bukovice, tako da danas etnički odredi nemaju koga više da mobilišu. U Ravnim Kotarima naprotiv, partizanske snage su bile slabe pa se tamošnji Srbi nisu dali odvesti u šumu i sada etnici tamo mobilišu i stvaraju svoje odrede.

Šibenik u crvenom delirijumu

Šibenik je po padu Italije dao ovakvu sliku. Osmog septembra se saznalo za kapitulaciju. Devetog grobni mir u gradu, predosećajući se oluja. Devetog dolaze u grad partizanski komandanti da pregovaraju o predaji grada sa strane ital. generala, ali general zavla i stvar. Partizanskim odredima

nije dozvoljen ulaz u grad, ali stupa u akciju šibeni ki »Narodno-oslobodila ki odbor« koji vrši pripreme za triumfalni do ek »Narodno-oslobodila ke vojske«. Sve plamti od crvene boje. Ali »vojska« ne dolazi. Tada, oko 11 sati po inju pretresi po srpskim ku ama i ku ama Hrvata i Slovenaca jugoslovenske orijentacije i odmah po inju hapšenja. Prvi biva hapšen pomenuti poru nik Kova sa dvojicom Srba i devojkama Srpkinjama. Italijanski komandant, u o ekivanju nema ke vojske, još zateže i ne predaje grad, a rulja u gradu pada u delirijum i urla proti Srba i etnika »pla enika i izdajnika«. Sutradan hapšenja po elom gradu i rulja se kre e gradom za patrolama koje vrše hapšenja i urla: »Smrt etnicima! Ubi kurve srpske!« Oko 20 ljudi pokušava napadaj na ku u u kojoj sa familijama stanuju pravoslavni sveštenici, lanovi crkvenog suda sa sudskim inovnicima, ali napadaj spre avaju italijanski vojnici iz susedne italijanske komande i sklanjaju pomenute porodice u podrum komande. Oko 1 sata po podne prva partija hapšenika, njih osam na broju sa protom Krstanovi em, pravoslavnim parohom šibeni kim, biva odvedena na strelište i ubijena. Kroz to vreme rimokatoli ki sveštenici se slobodno kre u gradom, a neki na biciklu dolaze iz okoline kroz partizansku vojsku i dolaze u grad. Hapšenja se vrše dalje, u gradu potpuna anarhija. Partizanski komandanti stalno navaljuju na ital. generala da preda grad, ali ovaj zna da se približuju Nemci i ne popušta. Anarhija caruje, hapšene se trpaju u dvorište Battigelli kod željezni ke stanice. Odjednom oko 6 sati po podne pu e glas da su Nemci u gradu. Nastade panika. Partizanski komandanti se izgubiše a za njima krenu na hiljade naroda, iz one mase koja je bila aktivna u stvaranju anarhije i nereda.

Sa nema kom vojskom došao je bio i hrvatski ministar Frkovi , da organizuje civilne vlasti. Na tešku muku mu je uspelo nekako skrpiti, jer niko nije hteo da se primi. Porazilo gaje kad je video da dolazak nema ke vojske i pripojenje »oslobo enih krajeva majci Hrvatskoj« niko u elom gradu nije pozdravio ni jednim gestom, a u elom Šibeniku samo knjižara Radi bila je oki ena hrvatskim trobojkama i slikom Poglavnika.

Sutradan po dolasku nema ke vojske vra ala se iz internacije, sa otko Molata, jedna ve a grupa Šiben ana, na elu sa drom Oskarom Novakom. Sav motorni jedrenjak s kojim su dolazili bio je oki en crvenom draperijom, a putnici crvenim maramama mahali prema Šibeniku za koji su bili uvereni da je u partizanskim rukama, i pevali su komunisti ke pesme; na brodu je bilo nekoliko Srba, interniraca, koji su bili optuženi od partizana kao etni ki simpatizeri i držani u brodu pod stražom kao hapšenici.

Svi muškarci su bili naoružani, putem su im partizani bili dali oružje. Imali su mašinske puške i 1 mitraljez. Ali kad su došli na sred kanala pred samu obalu i opazili nema ke tenkove i vojnike na obali, nastalaje panika. Sva draperija i sve oružje ba eno je u more a stale su se pevati pesme Hrvatskoj i Poglavniku. Nemci nisu dozvolili iskrcavanje putnika, nego su uperili na brod automatsko oružje. Na to je došao ministar Frkovi , porazgovorio se sa drom Novakom, a potom glasno upitao: »Imali me u vama partizana«? Odgovor je bio: »Nema!« Na to je sledio ustaški pozdrav »Za dom!... Spremnii i svi su putnici bili pušteni svojim ku ama, a još istoga dana mnogi od njih otišli su u šumu.

Ovaj gest ministra Frkovi a inaugurisao je daljni odnos hrvatskih vlati prema partizanima.

Dva meseca docnije došao je u Šibenik drugi hrvatski ministar dr Lorkovi . Na jednoj široj konferenciji u prisustvu nema kog vojnog delegata, ministar je otvorenim aluzijama zauzeo neprijateljski stav prema etnicima kazavši da e im se »ubrzio dati prilika da se idu obrijati«, što je zna ilo da e etnici (koji nose brade) ubrzio biti odavde proterani. Posle njega je gradski na elnik dr Blaževi ironi ki govorio o onima što » uvaju prugu«. Tako je sa zvani ne strane bio ovde inaugurisan neprijateljski odnos prema etnicima.

Taj odnos je i ranije postojao, raspirivali su ga partizani u hrvatskim redovima, koji izjavljuju da su im etnici neprijatelji br. 1. Sad se taj neprijateljski odnos silno poja o. Hrvatske vlasti, preko pojedinih inovnika, provociraju tužbe protiv etnika sa strane naroda, sami pišu te tužbe, izmišljaju prekršaje i obi ne slu ajne izgrede pojedinaca, naduvaju - sve u saradnji sa komunistima, a ve sami ugledniji gra ani i predstavnici vlasti ne prestaju sa insinucijama proti etnika kod njema kih vojnih vlasti. Hajt:a protiv etnika naro ito se poja ala nedavnim dolaskom ja ih skupina ustaške milicije u Šibeniku, tako da su provokacije na ulici bile na dnevnom redu, a ak i napadaji tvorni na etnike. Odlazak etni ke glavnine u Skradin i panika nastala od bombardovanja nešto je ublažila tu hajku. **I to se sve doga aja u vreme kada rame uz rame etnici ginu sa nema kim vojnicima po okolini, u borbi protiv anarhije u hrvatskoj ku i (otadžbini), dok s druge strane, za 4 meseca otkada su ovi krajevi priklju eni Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ni od strane službene ni Privatne inicijative, ni od strane pojedinaca ništa do danas nije ozbiljno pokušano da se ublaži anarhija i organizuje borba protiv partizana.**

Ali o tome znaju dobro ovdašnje nema ke vojne vlasti te zato mi ovde stavljamo ta ku.

No da bi gore izložena slika politi kih odnosa u izvesnom pravcu bila jasnija, dodajemo joj ovde i ovaj post scriptum.

Prema gornjem prikazu stvari ispada kao daje partizanski pokret u sadašnjim granicama Nezavisne Države Hrvatske jedan op enarodni hrvatski pokret, ili da ima tendenciju da to postane, na emu rade svi faktori hrvatskog javnog života. Ako je to uistinu tako - a ponavljamo i ovde da jeste - kako se mogu objasniti ova dva fakta: Prvo, da u paritzanskim redovima ima jedan zapažljiv procenat Srba; drugo, da su Srbi vidno zastupljeni i u samom vode em kadru partizanskog pokreta. Jer, to se ne bi moglo o ekivati.

Logi nom razumu nije teško objasniti ni ovu pojavu, a evo kako.

Pre svega zna se, daje u srpskim redovima još odavna postojao znatan broj idejnih komunistu u gra anskom elementu, naro ito me u studentima i radništvom, i to je fakat za sebe.

A onda evo: Padom Jugoslavije Srbi su se našli bez svoje otadžbine, a u novoj otadžbini bili, bez ikakva razloga i povoda, insultirani sa bezprimernom krvožednoš u i divljaštvom, da su stotine hiljada nevinih duša **l**ale žrtvom najužasnije smrti, a ostatak se našao u šumama i planinama lišen imanja, porodice i svih uslova ljudskog života, bez oružja, bez narodnog vodstva i inteligencije koja je sva potamnjena bila.

Što je bilo prirodnije o ekivati po psihologiji o ajnika, nego da e ovaj srpski o ajnik udariti u krajnji anarhizam i, napušten od svakoga, staviti se pod okrilje Kominterne i Sovjetske Rusije, kao zvani nih patrona i re-

žisera anarhije u svetu, tim pre što se Rusija ve našla bila u ratuju em bloku kome je zvani no pripadao i srpski narod? Zar, posle krvavog iskustva sa Hrvatima koji su se nalazili u drugom taboru, Srbima - psihološki posmatrano nije bio jedini put?

Pa ipak se to nije dogodilo, nego nešto drugo što je u takovim prilika ma bilo neizbježno i izvan mo i naroda Naime, kaogod što se u tako strašnim okolnostima srpski narod nije mogao da otme infekciji fizmopatološkog zaraza tifusa i drugog, tako je još manje bio u mogu nosti da se otme socio-patološkoj infekciji internacionalne crvene kuge.

Ali joj srpski narod nije podlegao, nego je posljednim snagama svog nacionalnog i eti kog vitaliteta, pod najstrašnijim okolnostima, stupio u borbu s njome i bori se na smrt i život i u borbi uspjeva. I ono što posmatramo oko nas, to su posljednje falange komunist ke rulje me u Srbima, koje tonu u istoriju. Komunizam, dakle kod Srba nije pravilo, nego sasvim izuzetna pojava, što se još jasnije vidi, kada se baci pogled na njegovo stanje u elom srpskom narodu izvan granica Hrvatske. A ta izuzetnost na drasti an na in se manifestuje baš kod onih pripadnika srpskog naroda za koje smo kazali da se nalazi u vode em kadru partizanskog pokreta, i na njima se moramo posebno zaustaviti.

Budu i da nam je nepoznato stanje u drugim krajevima, uze emo ono u Severnoj Dalmaciji, gdje poznajemo sve ljude - i po broju i po imenu. Njih je malo, a više e ih biti ako ih uzmemo kao predstavnike srpske intelektualne omladine koja se nalazi u komunisti kim redovima. Pokupi emo sve one koje znamo i slika e biti užasna, jer to nisu predstavnici srpskoga naroda nego predstavnici svojih porodica, optere enih strašnim psihološkim naslje em. Da idemo redom.

1) Sekuli Nikola zvani Nine, iz Šibenika, advokatski pripravnik, nalazi se u šumi. Jedan od najstarijih i najaktivnijih komunisti kih ideologa me u srpskom omladinom.. ?

2) Marti Ratko, diplomirani filozof iz Šibenika, sada u šumi vrlo aktivan i uporan...

3) Cvjetkovi Jovo iz Kistanja, advokatski pripravnik (ubijen od ustaša 1941. god.) koji je u Bukovicu prvi doneo i uporno propovjeda o komunisti ku ideologiju i organizovao partiju...

4) Plavša Ilija i sestra mu Marica (prvi student prava a druga u iteljica) iz Šibenika, sada u šumi.

5) Bra a Macura Milan sudija, nalazi se u internaciji u Italiji, i Slobodan jedan od partizanskih komandanata, student agronomije, iz Šibenika...

6) Bra a Ron evi (Danilo umro kao partizanski komandant), Petar sada partizanski komandant, a Mirko sada u internaciji u Italiji...

7) Dubaji Simo, gimnazista, sada komandant partizana u Bukovici, iz Šibenika...

8) Bra a i sestre Šolaja (nepoznatog boravišta) iz Kistanja...

9) Brat i sestra Jela a iz Plavna (student i u iteljica)...

10) Bra a Mandi i iz evrsaka (Branko svršeni u itelj, Svetozar gimnazista) sada u šumi...

2 Ta kicama je ozna en izba eni dio teksta koji se odnosi na izmišljene li ne i porodi ne podatke navedenih osoba.

11) Grkini Miloš, propali student veterine iz Šibenika sada terenski partizanski radnik u okolini Zadra...

To su svi kojih se možemo setiti, a sva druga školovana omladina srpska, nalazi se u etnicima. Jedini Srbin koji je igrao ulogu prvaka u komunisti kim redovima u Šibeniku a dolaskom Njemaca pobjegao to je dr. Vuk Jovanovi , lekar, stariji ovek. O njegovom hereditarnom nasle u ne možemo ništa re i, jer je ro en iz Južne Dalmacije nama nepoznat.

Da pre emo sada, s istim ovim merilom na Hrvate, kakovu emo tu sliku dobiti.

Hrvati padom Jugoslavije nisu ostali bez otadžbine, nego je dobili prvi put u istoriji, nisu bili od nikoga napadani, ve su oni napadali, svo politiki ko vodstvo i sva inteligencija im je ostala netaknuta, imali su gotov državni aparat, nisu bili lišeni imanja, nego su se mnogi nagrabili sprskih dobara, nisu bili izgnanici u šumi i planini, ve kod svojih lcu a, nego su bili oboružani, nego su imali svoje oružane formacije - ustašku miliciju - i domobransku vojsku, nisu bili prepušteni sami sebi ve su imali mo nu podršku svojih saveznika - jednom rije ju, nisu bili o ajnici kao Srbi, nego su triumirali u nacionalnom zanosu, pa ipak se kod njih u odnosu prema komunizmu dešava suprotan proces: komunisti ka temperatura kod njih se penje do vrelišne to ke i zahvatila je ceo narodni organizam. Kako se to može objasniti ako ne tako da je ceo hrvatski narod, da bi zaboravio svoju bednu sadašnjicu i strah pred sutrašnjicom, rešili se na crveni kokain do svoje posljednje životne elije. Kod njih nije komunizam izuzetna pojava nego pravilo, kod njih je cela inteligencija otišla tim putem, a ne samo degenerici.

**IZVOD IZ BILJEŠKE POPA STEVANA PROSTRANA JEDNOG OD
VOVA ETNI KOG POKRETA U ŠIBENIKU O STANJU U ETNI -
KOJ ORGANIZACIJI U SJEVERNOJ DALMACIJI U VREMENU
STUDENI-PROSINAC 1943. GODINE¹**

Prijepis

BILJEŠKE popa STEVANA PROSTRANA

Drž. komisija za utvr. zlo.²
okupat. i njihovih pomagača
Inv. br. 16.200

[••-P

etn., odbor u Šibeniku sastaje se u sednici (15. XI.). Sta da se radi?. Ja predlažem da dignemo ruke od svega, pre no i sami budemo uvenu u me usobna razra unavanja naših vojvoda. A da njima - svoj petorici - uputimo pismo sa predlogom da se sastanu na dogovor, da uzmu za arbitra vojvodu Drenovića⁴ i da jednom riješe me usobne trzavice i zajednički designiraju komandanta za područje preko Krke. Ali se ostalo pri tome, da se sa eka povratak Manin⁵ i da se vidi da li je on zaista uzročan hapšenja udi eva.

Mane dođe na lekarsku reviziju rane, ali poriče da ima veze sa hapšenjem: »Kad bi imao koga da hapsim, ja bi uhapsio najpre Edu.⁶ Ali je to kazao takvim tonom, obletivši pogledom sve prisutne, kao da i sam malo vjeruje, da će kogod uzeti za gotovo groš ono što reče.

Zatim smo prešli na pitanje njegove akcije na terenu. Nepominju i ovaj put ni Vulića ni Marića, Mane saopšti, daje Mirko Veber skupio 120 ljudi u Gračacu, da ih je on naoružao, i da kreće u za Kotare.⁷

- A odavde neka pođe onamo split, šib. bataljon,⁸ odnosno dodaje Mane - i to je dosta. Otud nek pođe ne akcija, pa ćemo polako.

Mati⁹ i ja se zgliednusmo:

- Obrad Bijanko je bio dobio od Momčila¹⁰ naredenje - primjenjuje Lazar¹¹ - da krene sa 300 ljudi iz Velb.¹² korpusa za »Sev. Dalmaciju.« To je bilo pred mesec dana a od tada ni traga. Bio sam s njime sad na povratku iz Kotara, pa kaže da od tog posla nema ništa. Ljudi se razbježali, neće niko

1 Prijepis originala (tipkan na pisačem stroju) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etnička, reg. br. 38/6-9, k. 158.

2 Pečat Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

3 Prvi dio ovog dokumenta vidi u knj. 8, dok. br. 518.

4 Uroš.

5 Mane Rokvić, komandant Drvarsko-petrovačkog etničkog odreda.

6, 16, 20 i 36 Radomir Čekić - Edo.

7 Riječ je o Ravnim kotarima.

8, 13, 35 Splitsko-šibenski četački bataljon.

9 i 11 Lazar

10 ujić.

12 Velebitskog

da ide. A vidio sam i Vebera u Građacu, izgleda kao očajnik. Ako što i skupi to će biti bez vrijednosti. I tako će sve spasti na naša ki bataljon,¹³ a to ne može da bude. Prvo on još leži na Vrpolju, drugo pitanje je kud i kako da se prebaci onamo, a treće o ovoj jedinici je namjenjena uloga propagande i organizacije na većem i širem terenu, a operativna uloga tek u drugom redu, kad i kako izuzetni momenat zahteva. A opet po etičku akciju u Kotarima su 120 ljudi, to zna i kompromitovati stvar.

Mane na ovo slegnu ramenima. A sutradan, u razgovoru sa oberstom Benkom¹⁴ ovome će saopštiti daje kninska divizija napokon naredila smenu spi. šib. etn. odreda, da ovaj dolazi u Šibenik, da njemu, Bliku, bude na raspoloženju za operacije oko Šibenika. A nama dodaje: »Kad ne pristajete da idu u Kotare, onda neka bude privremeno ovako, a posle kad po neka akcija u Skradinu, neka pre u tamo.« Ko, kada i s imenom ovu akciju po etičku, o tome, uopšte pri ovakom stanju stvari ne može da se govori.

Razlog hapšenja ljudi eva¹⁵ ostao je, dakle, tajna i po dolasku Maninu i njegovu odlasku, i odbor se više ne vraća na nj. A iz Skradina stižu glasovi, daje Vedo¹⁶ na diviziji kninskog¹⁷ saznao, daje ljudi uhapšen na denunciju Mira Perana,¹⁸ a po zahtevu Mane Rokvića, zato što je **tobože** nedavno, u ku i Vase Vokića,¹⁹ pred ovim i Peranom, nazvao Šibenikane gestapovcima kojima treba odvaliti po 25 batina.

Mene spopala duševna klonulost i nemir, kao da ću poludeti: »Kamo sreće da hoću!« - Lazar isto tako: »Kud krenusmo s ovim vrtoglavicima, žalosna nam majka!« U to stiže sa Kosova i Zelić.²⁰

Lomimo se u bezizlaznom »štokanju:« kad smo ono 20 septembra krenuli na posao, samo dvije želje su nam razdirale grudi: da li će Nemci davati oružje onako kako su po etičku, i da li će nas svetski dogmatičari pustiti na miru samo dva meseca. Kroz to vreme Bukovica i Kotarić će biti na nogama i pod oružjem. Danas je meću tim, 22 novembra. Nemci daju oružje, da se ne ovek ljudi njihovoj neopreznosti ili kuraži, a još nijedna stopa zemljišta nije očišćena i nijedan ovek mobilisan na celom području preko Krke.«

Tako smo rezonovali i najposlije zaključili: »Krivi su svi, ali Manina igraje veći toliko jaka i tako zlo postavljena da mu spasa nema. On je u Bosni izgubio teren i ljude, - i šahovsku tablu i poene. Pa je rešio bio da igra samo sa velikim figurama: **s Mom ilom**. Mi ćemo mu dati teren, Nemci oružje a Momićlo borbe da s njima osvoji Sev. Dalmaciju i tamo za sebe mobilise celavu armiju. I mi dadosmo teren, Nemci nude oružje ali nema ko da ga primi, a Momićlo neda ljude. I zato se Manin besobratno i na tu stranu. Nije moguće da ovu igru ne vide Nemci. I zato je sada naš momenat: da uradimo ono što se od nas tražilo pred mesec dana, naime, da pred Nemcima dignemo ruke od njega, ali opet ne frontalno, nego indirektno.«

I tu sedosmo pa mu napišemo ovo pismo:

(pismo)

Mane se meću tim našao opet u Šibeniku. Čuvši za to mi rešimo da mu pismo predamo na sednici odbora koji u tu svrhu sazovemo sutradan. Na

14, 43 Obavještajni oficir u Komandi 114. lovačke divizije.

15 O hapšenju ljudi vidi knj. 8, dok. br. 518.

17 Odnosi se na 114. lovačku diviziju.

18 Miro Peran i Krešimir Samodol, poručnici Petog dobrovoljačkog bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa došli su u ožujku 1943. god. iz Beograda u Šibenik sa instrukcijama Milana Nedića i Dimitrija Ljotića radi suzbijanja širenja NOP-a u Šibeniku.

19 Član ilegalnog etničkog odbora u Šibeniku.

20 Protu Pavle Zeliću.

sednici ja referišem o sadržini pisma i odluci nas trojice da sutradan krenemo u Knin i da to isto kažemo na nem.²¹ diviziji. Podvu em da nas je na tu odluku naterala me usobna sva a me u vojvodama.

Mane se veoma iznenadi ovom radikalnom koraku, pa e sasvim mirno:

- Pa, gospodo, to je sada bespredmetno. Divizija je izvršila razgraničenje. Meni je dala oblast preko Krke, a uji u Kosovo i Vrli ku krajinu. edo²² ide sa mog terena stvar je u redu: nema više sva e.

- Je li to ura eno u sporazumu sa kap. Miovi em?²³ - pitam ja.

- Pa, oni znadu za to.

- Dobro, 'rekoh ja. - Podjela »interesnih sfera« kad ve sloge nema, u na elu je dobra stvar. Ali ako nije izvršena u saglasnosti obiju strana, onda je promašen cilj. Mi i onako idemo gore. Razgovara emo sa Mom ilovim ljudima, pa ako su oni za to u na elu, može se na i neko kompromisno rešenje. U koliko ne bi bili zadovoljni sa ovom podjelom mi emo posredovati kod Nemaca da se u ini neke korekture u njihovu korist: recimo nek uzmu jedan deo Bukovice, a drugi - i Kotare da uzmete vi.

Mane je na ovo u utao. Ali kad bi rešeno da nas trojica idemo za Knin i da nam se pridruži i dr. Grubiši ,²⁴ kao pretsjednik odbora, on pokuša da odgodi naš put »za dva - tri dana«, na što mi nismo pristali. Zatim to isto pokuša preko dr. Grubiši a, s kojim se našao na ru ku kod Vase oka, i Grubiši mu obe a da e nas zadržati, ali mjesto toga on e nam poslati cedulju da ne može putovati, a da pristaje na ono što mi uradimo, »naravno u okviru onog što smo govorili.«

Mane me utim u tom uvjerenju ode popodne sa svojim autom za Knin, a nas dvojica uve er s vozom, a pridruži nam se i moj sin Draško, kao komandant spi. šib. bataljona. Kako je ovaj bataljon stajao pod neposrednom komandom vojvode Mom ila, kao posebna jedinica, Draško je pošao da od vojvode isposluje nare enje, što da radi bataljonom u ovako kaoti - nim odnosima.

Naš dolazak u Knin Manu je veoma iznenadio, poslije njegova utanačenja sa dr. Grubiši em da e nas ovaj pošto-poto zadržati »zbog r ava vremena i gadna puta«, kako nam sam Mane objasni, »a vi ste opet stariji ljudi«.

Odista, ni r avijeg vremena - u bukvalnom i prenesenom smislu, ni gadnijeg putovanja, ni žalosnijeg posla od ovog po kome mi puna dva mjeseca - utaman, žalosna nam majka - nosimo u torbi glave svoje i svojih porodica. Zato nam se žurilo na diviziju, da što pre stresemo sve, pošto smo se ve vidjeli sa Mom ilovim ljudima i saznali da njima nije ništa poznato o nekoj podjeli teritorija da oni iz na ela ne e pristati na sli ne kompromise.

Me utim, na prijem u diviziju imamo da ekamo cio dan, do pred ve e. Užurbao, vidimo, i Mane, da u e pre nas, ali i on mora da eka.

Kroz to vreme ho e da u inim jednu digresiju.

Negdje prvih dana novembra, moj najstariji sin Draško postavio mi ovakovo pitanje:

- Tata, bi li ti bio voljan da odeš do Beograda, kad bi ti se pružila prilika nešto ugodnijeg putovanja, sa znanjem i posredovanjem Nemaca?

21 Njema koj

23 Novak, na elnik štaba Dinarske etni ke divizije.

24 Slavko.

- Koja svrha bi bila toga puta?
- Od prilike ova - tako mi bar Krešo²⁵ nabaci: da bi pošao ti i dr. Slavko,²⁶ da se u Beogradu sastanete sa predstavnicima jedne i druge strane - sa gen. Nedi em²⁷ i Dražinim povjerenikom, pa da im izložite o ajne prilike naše i da užete što e vam oni na to re i. Ne bili se s njihove strane nešto uradilo za nas.

- Sokole, ne može nama ni Bog pomo i kad mi sami sebi odmažemo.
- A onda bar, da rasteretimo savest.
- Toliko bi se moglo, dodadoh ja posle kra eg razmišljanja, ali za tako mizernu utehu ja ne bi hteo riskirati da ostanem negdje na putu, pa ak da i glavu izgubim. To i u sadašnjoj sezoni, uz sve ostale opasnosti puta, za moje fizi ke kondicije, predstavljalo jednu veliku nepromišljenost, da ne upotrebim teži izraz.

- E to sam i ja mislio, pa sam došao do zaklju ka, da bi ti mogao riskirati odlazak, ali pod uslovom da se više ne vra aš. Tako bi bar spasio glavu i izvukao se iz ovog našeg kaosa.

- E, to ne može. Da ja spasavam glavu a s familijom šta bude. A što se ti e haosa, ja ne u na taj na in da se izvla im iz njega. To su moralne obaveze prema saradnicima. Ina e, u principu, ne bih imao ništa protiv toga. Bilo bi interesantno sastati se - saslušati i biti saslušan.

Sedmicu dana docnije dolazi mi srednji sin:

- Tata, ti putuješ u Beograd?

- Ko ti to kaže?

- Re e mi Krešo Samodol: da ide vas više, i da je Peran na kninskoj diviziji ve uredio zbog propusnica i prevoznog sredstva.

Ja, bez re i, u etn. komandu k Samodolu.

- Jest! - do ekao me on. - Sve je ve gotovo na diviziji. Idete vi, dr. Slavko, Peran i ja, i jedan Petrov anin iz Knina.

- Ali kako vi možete sa mnom odlu ivati bez mog pitanja, ove e božji?

- Pa vi ste dali pristanak, preko Draška, samo ste se rezervisali zbog lošeg vremena i nesigurna puta. A Peranje udesio da dobijemo posebni kamion a možda i auto.

- Ne, ja nisam za putovanje. A da smo sporazumno radili mogao je po i mjesto mene Lazar Mati , koji je otporniji. Nego, koja je svrha tome putu, to mi izgleda itava deputacija?

- Pa, ja mislim da vam je to rekao dr. Slavko.

Otišao sam s uvjerenjem da se tu nešto iza kulisa plete. Po eo sam da prikupljam u pameti i dovodim u vezu neka fakta. Pre svega onu drugu predstavku što je dr. Grubiši pro itao na konfer. u Kosovu koja je ostala ne

²⁵ Samodol, Ljoti evac, došao zajedno sa Mirom Peranom u svibnju 1943. god. iz Beograda u Šibenik.

²⁶ Grubiši .

²⁷ Milan Nedi , armijski general Kraljevske J. V. kao ministar vojske i mornarice podržavao je fašisti ku Ljoti evu organizaciju *Zbor*; uveo njegove publikacije u vojsku i mornaricu i propagiraju i snagu nacisti ke Njemama ke unosi defetizam me u komandni kadar. Po kaptulaciji Kraljevske J. V., travnja 1941. kao njema ki agent otvoreno se stavio u službu njema - kih okupatora. Od 29. 8. 1941. god. bio je predsjednik kvislinše, tzv. *srpske vlade* u okupiranoj Srbiji. Po nalogu Nijemaca za borbu protiv oslobodila kog pokreta formirao je srpsku državnu stražu i Srpski dobrovolja ki korpus, iji su pripadnici po njegovom nare enju izvršili brojne zlo ine nad srpskim narodom. Iz straha od odgovornosti za po injene zlo ine, izvršio je samoubojstvo dok je bio pod istragom.

zapažena i svršila u džep vojvode Mom ila. Zatim udnu igru Perana i Samodola koji su od gorljivih pristalica Mom ila uji a i na smrt protivnika Mane Rokvi a, od jednom se sada vezali za ovoga, sa krajnom nepomirljivoš u prema drugom taboru. Pa s tim u vezi esto putovanje Peranovo sa Manom u Knin i iz Knina a da niko ne zna zašto. Pa podjela teritorija. Pa razgrani enje teritorija sa Mom ilom. Pa podjela »sfera« na Mom ilovu i Maninu, pri emu Mane dobiva svu oblast preko Krke. Pa hapšenje udi-
evo i na posletku iluzije dr. Grubiši a izražene ovda-onda, kako iz ovakvog stanja etn. redovima nije mogu e na i drugi izlaz, nego po i u Beograd i direktno od Nedi a tražiti da nam pošalje pomo u borcima i da našu stvar postavi na istu osnovu kao u Srbiji. Naposletku sjetio sam se tu i onog plana, da se etni ka akcija po ne iz Sibenika, o kome je bilo napred re i, na koji smo se Mati , Zeli ija zgranuli. I onda sam stao da sva ta takta ovako sre ujem i osvetljam sa bezbroj raznih detalja iz njihova držanja kroz celo vreme.

Po onom što se dalo naslutiti, jugosl. vlada u emigraciji, odbacivši slabašnu svetlost Diogenove lampe, uperila je bila svoje reflektore da duž celokupnog dalmatinskog primorja prona e me u Hrvatima ono nekoliko ljudi od nekog društvenog imena i zna enja, koje opšta bujica hrvatskog izdajni kog bjesnila nije sobom ponela. Jedan od njih, i jedini u svoj našoj geografskoj oblasti **za koga se moglo znati**, bio je nesumnjivo dr. Slavko Grubiši . Na prvom susretu sa »pukovnikom A imovi em«²⁸ (juna 1943) on je ovoga uverio, da u svojoj akciji oko organizovanja nacionalnog pokreta na obalama Jadranskim, može ra u nati na 4000 boraca, koje e on **me u Hrvatima** prikupiti u Sibeniku i okolici. I dr. Grubiši je zato dobio dekret, kojim ga A imovi postavlja za svog poverenika za Sev. Dalmaciju.

U ovoj prognozi dra Grubiši a u estvovali su bez sumnje, ukoliko baš nije i njihova, Samodol i Peran, ili ih je Grubiši uzimao u kalkulaciju za svoj budu i rad, kao mještane i Hrvate, a k tome istaknute omladince Ljoti eva pokreta,²⁹ na iju je agilnost i osvedo enu neustrašivost mnogo polagao. Njima dvojici, opet, ime dra Grubiši a, sa pridevkom bivšeg narod, poslanika za srež šibeni ki, i oveka ne bez politi kih ambicija, a po temperamentu njima jako sli na, u inilo se kao poru eno da s njime krenu na posao oko ostvarenja svog zadatka za koji su po etkom aprila ove godine, na elu jedne ekipe zboraških omladinaca iz Dalmacije, bili stigli na Primorje, s nalogom da tu i ostanu. A zadatak im je bio, po onom što se od njih samih moglo saznati: da prikupe zborašku omladinu u Srednjoj i Sev. Dalmaciji, i svu drugu nacionalnu omladinu koja se nije izgubila u vrtlogu politi kog i društvenog rasula, daje upute u etni ke redove, kao u jednu organizaciju koja u ovom kraju nosi nacionalni barjak, i da u tim redovima, ina e zamorenim dugom borbom i sa znacima rasula u samoj organizaciji, unesu omladinske svežine, poleta i idealizma, i da svojom pesmom i vedrinom ožive sumorne planine oko srpskih naselja, a svojom svesnom samodisciplinom da stvaraju uslove za vra anje ili iznova stvaranje reda i dis-

²⁸ i ³³ Mladen Žujovi -A imovi , poslije kapitulacije Italije pobjegao u Italiju, a zatim u Kairo.

²⁹ Dimitrije Ljoti je prije rata, po ugledu na Nationalsocijalisti ku partiju Njema ke, organizirao fašisti ku organizaciju *Zbor*. Poslije sloma bivše Jugoslavije 1941. god. formirao je dobrovolja ke odrede koji su sije nja 1943. god. objedinjeni u tzv. Srpski dobrovolja ki korpus, sastava prvo pet bataljona, a kasnije pet pukova. Poslije oslobo enja Srbije ovaj je korpus angažiran u Istri i tada mu Nijemci daju status SS jedinica. Povla e i se iz Istre travnja 1945. god. Ljiti je poginuo u saobra ajnoj nesre i kod Gorice.

cipline u etni kim redovima, **da posao** prosvjetnog rada i nacionalne propagande uzmu u svoje ruke pa da u to rasulo unesu plana, reda i metodi nosti, oduševljenja i samopregora.

Kao što se vidi, zadatak vredan pažnje i u boljim prilikama, a kamoli našem oaju. Naravno da se na prvom pogledu nije mogao da sakrije fakat, da ovi omladinci nisu potegli iz Bgda³⁰ na Primorje da ovde steknu kapital Draži Mihajlovi u i etni kom pokretu, nego daje **ovo plan pro foro esterno**, a daje njihov **zadnji** cilj bio nešto drugo. O tom cilju oni nikom ništa nisu govorili, ali razuman i objektivan ovek, dobar poznavalac ovdašnjih prilika, vjeruju i u zdrav politici ki smisao i ose anje mere kod njihovih naredbodavaca **koji su ih uputili ovamo**, a bez predube enja o njihovoj li - noj vrednosti, taj cilj se mogao da zamisli otprilike ovako: oni e prikupiti intelektualnu omladinu, u prvom redu svoje istomišljenike, da e im prilike da se na u na nacionalnom poslu i da pokažu svoje individualne vrednosti, prema tim vrednostima i sklonostima izvrše e podjelu planskog rada, a vaspitnim metodama svoga pokreta utica e na pojedince u **pravcu** najstrožijeg shvatanja i izvršavanja svojih dužnosti.

Vode i strogo ra una o tome, da je srpska oblast u Sev. Dalmaciji jedna mala nacionalna baza, da je ona kao takva jako osaka ena vododerinama crvene bujice, a da ostatak predstavlja si ušnu pozornicu, vrlo tesnu i opasnu za politike utakmice raznih tabora i jagmu nesavesnih pojedinaca, od kojih je ve razrivena u tolikoj meri, da bi takva, i u normalno doba - u slobodi, pretstavljala dokumenat naše nacionalne sramote, - imaju i, dakle, sve to u vidu, od zбораške omladine se o ekivalo, da e ona pristupiti izvo enju svog zadatka sa najve om oprežnoš u, da e zastavu narodnoga spasa ista i iznad svih posebnih struja i tendencija uvaju i se pri to, u najve oj mjeri, da javnost u njima ne otkrije novu struju i još jednu tendenciju, koja e lavirintu našeg javnog života zatrpati i posljednji izlaz.

— »Sloga, samosvet i disciplina!« bila je parola koja je lebdela u vazduhu, a nikog nije bilo da je javno istakne za lozinku svojih napora i djelovanja joi zasvedo i životvornu snagu i mo . Zбораškoj omladini se ta lozinka nudila kao naru ena, da je ispiše na nacionalnu srpsku zastavu, i s njome krene na teren, a sve drugo - im su pošli i zbog ega su došli iz Bgda da **P**repuste vremenu i plodnoj atmosferi svojih uspeha, iz koje e, kao na pro- betnom suncu, samo i neopaženo ni i u narodu uverenje da Srbija, koja je znala da spasi sebe, nije ni nas zaboravila nego nam poslala pionire koji razagnaše od nas crne slutnje bespomo nosti i uliše nam nadu na bolje dane. A vreme, koje u nedogled odga a svršetak ovog užasnog rata, samo iz bez i ije pomo i, silom narodnog gorkog iskustva i na osnovu ono nešto oskudnih obavještenja što smo ih imali o stanju preko Drine, zbrisalo je sa »Nedi eve Srbije« pe at izdajništva, koji joj je zlo ina ka propaganda bila naljepila, a sam Nedi u nadodnim o ima je ve bio dorastao »do samog uha« Draži Mihajlovi u koga su London i ovdašnja etni ka sredina izdizali. Narodna izmu ena duša je priželjkivala, i iz želja **se** stvorilo posle i uverenje, da gen. Nedi i Draža Mihajlovi sporazumno rade na istom poslu: Nedi u Srbiji, a Draža izvan nje. Vide i svojim o ima da Dražini ljudi sara uju ovamo sa »okupatorom« otvoreno i javno, dakle ono isto što se Nedi u upisuje u najve i greh, logika zdravog narodnog razuma mogla **je ovdje** da nazre samo tu razliku: da u Srbiji stvari idu dobro, a ovamo, u et-

ni kim redovima zlo. Ta ista logika bi nepogrešno posle izvela zaklju ak, da su i ovamo stvari krenule na bolje - da je do toga **bilo** došlo - baš dolaskom i pregalaštvom ovih mladih ljudi koje je Srbija poslala i njihovih drugova iz naše sredine. A kad se jednom stekne povjerenje i osvoji teren, i tapija dobije u ruke, lako ie onda na njemu zidati kule na zemlji i u vazduhu, i farbati po miloj volji svojom politi kom bojom.

Ali se ovim mladim ljudima ovaj put za postignu e njihovog krajnjeg cilja u inio suviše dug i spor. Samodol i Peran, poneseni vode om ulogom, koja im je bila dana, o ito su bili rešeni da prevazi u o ekivanja svog politi kog šefa i da mu prirede ugodno iznena enje. Za tu svrhu oni su smatrali da je sasvim dovoljna njihova odista retka agilnost [jedna prebrisana ne itljiva rije , op. prepisiva a] i neustrašivost. A više je nego izvesno da su i oni sami i njihovi mladi i neiskusni drugovi ra unali i sa njihovom osionoš u i »sposobnoš u za politi ke Macherei-e« i te osobine su im se, izgleda, u inile naro ito pogodno za ovaj razbucani teren, bez društvene kohezije, bez ideje vodilje, sa toliko antagonizma i suprotnosti **u samim nac. redovima.**

Jedan njihov zreli drug uživa reputaciju odli nog etni kog oficira i borca, i staloženog oveka (Jankov), u jednoj zamršenoj situaciji između naših vojvoda, nabacuje sa **izvesnim ponosom** ovakvu sugestiju: »Nema tu izlaza bez Peranove drskosti i bezobrazluka!« A jedan mladi drug, bistar ito okretan (stud. Boji), pravda e na koncu njihov stav ovako: »Nesme se zaboraviti da smo mi omladina i to revolucionarna i da nama ne pristaju starinske metode i stara ki tempo... Što se ti e Mane Rokvi a, plan Samodola i Perana bio je jasan i dobro postavljen. Kao politi kim m a h e r i m a njima ne bi bilo teško da ga drže u ruci i da mu nametnu svoju volju.«

Uveren, dakle, u svoju snagu Peran i Samodol su svoj plan okrenuli glava ke: rešili su da po nu odande gdje je trebalo da svrše. Po svemu onome što e se docnije zapaziti kod njih, oni ni po svom temperamentu ni po ste enim navikama, nisu **imali razumevanja za** osvajanja, gde e im teren gotov i obra en pasti u ruke. Mesto toga oni su rešili da istupe otvoreno, da mobilišu zbornišku omladinu javno, da naveste rat svakome i da silom osvoje ono što im je u planu.

Krenuvši tim putem ova dva mlada oveka (jer oni e se jedini **stalno** videti na pozornici od strane gledala ke publike) izgleda e i dobronamerenom posmatra u i prijatelju njihove stvari, kao dva lova ka kera, sa jako razvijenim lova kim instinktom, ali bez ikakve stru ne dresure i bez nadzora gazdina.

Kao takvi oni e neumorno, gotovo besomu no, juriti desno i levo, preskaka e zidove i plotove, provla iti se kroz grmlje i šikarje plaše i i divlje i pitomo bez reda i plana, a uskakanjem u »tu u baštinu« izaziva e protiv sebe toliku graju i galamu suseda, da e se jedno vreme samo o njima i gotovo o ni em drugom i misliti i govoriti.

To izdaljega. A izbližeg posmatrani oni e, razumnom i objektivnom posmatra u, sve manje i manje ulivati povjerenje da su sposobni za bilo kakav ozbiljan posao bez **stalnog** rukovodstva i nadzora, a njihovo pretenzionozno držanje, njihova razbarušenost i preziranje svake discipline, a naro ito njihov re nik u kome su, kao neki diakriti ki znakovi razmetljivosti, vrvele neukusne psovke (.. Bogajarca, kurvu Gospu, krv Isusovu i si.) sve više e uveravati ozbiljne ljude, daje najbolje kloniti se njihova društva. Po

ovome je, onda, lako razmisliti koliko u borbi s njima, bio olakšan posao zlonamernim posmatra ima i na elnim i li nim protivnicima njihovim.

Evo, u glavnim potezima, što i kako su oni radili za 9 meseci njihova boravka ovamo i kako se njihov rad u javnosti odražavao.

Najpre su otišli u Knin, k vojvodi M. .³¹ i izložili mu svoj plan, naravno onaj koji je bio namjenjen javnosti. Deklarisali su se kao Zboraši, koji ho e da kroz etni ku organizaciju pomognu nacionalnu stvar. uji se s time složio. Ali, pogledavši izbližega etni ki mikrokozam oko Knina, bede i nevolje u kojima se on davio, Samodolu i Peranu se taj teren u inio nepogodan za onaj drugi njihov, rezervatni plan, i oni ostavljaju ovu srpsku oblast da i dalje mu i svoju muku, a obr u se Primorju, koje je odista bilo nedirnutu, ali i nedodirljivo, što oni nisu vidjeli, nego se zanosili prognozama dr. Grubiši a i svojim iluzijama. I kad je, negdje u junu mesecu (1943) major Stüde,³² od ppuk. A imovi a³³ dobio zadatak da provede vojnu organizaciju Primorskog sektora dolaze u vezu s njima te sa drom Grubiši em stvaraju plan da, organiziraju »narodnu gardu«, koju e Talijani naoružati, a koja e ilegalno biti u sastavu jugoslovenske vojske. Ovaj plan je ostao nepoznat javnosti jer nije bilo vremena da akcija do e do izraza, iz razloga koji nemaju veze s našom temom, ali ono što je svima i svakome jako palo u o i, to su prisne veze Perana i Samodola sa italijanskom policijom i fašisti kom obaveštajnom službom, koje veze ne samo da oni nisu krili, nego su ih, izgledalo je, namerno isticali. Njihova esta i slobodna putovanja u Zadar i Split, kad je kretanje civilnih putnika bilo skoro onemogu eno, njihovo stalno zalaženje po kancelarijama i Peranovo »upadanje« u eneralov kabinet bez kucanja kako se iz njegove okoline sa izvesnim ponosom isticalo, pa masovno hapšenje komunista i njihovih simpatizera u gra anstvu po spiskovima koje su oni sastavljali, a italijanska policija, predose aju i svoj slom, pokazivala te spiskove komunista kim agentima i njihove autore ozna avala kao jedine krivce hapšenjima, a sebe opravdavala nalogima viših vlasti - sve je to u nacionalnim redovima izazivalo zabrinutost, a u protivni kim takvu paklenu reakciju, daje svak - i prijatelj i neprijatelj govorio i verovao da su »Ljoti evci upu eni iz Beograda sa gestapovskim pasošima da pomognu nemo nu fašisti ku vlast u Dalmaciji protiv nacionalnog elementa«. Uz ovu »kantuu« e izvesni ljudi iz etni kog glavnog odbora u Splitu prika iti drugo, o »ljoti evcima« koji su došli da (dvije rije i ne itljive, op. prepisiva a) razbijaju srpske redove i da nasuprot srpskoj tezi spremaju teren za budu u Ljoti evu Jugoslaviju.

Ova opšta hajka na ljoti evce - s desna i s leva - odražava se polako na srpsku omladinu u Šibeniku i Skradinu, koja je, uz samih nekoliko izuzetaka, sva ostala vrsta na nacionalnoj liniji. Nezborasi, potaknuti sa strane, dolaze na misao da idu sa anektiranog podru ja u etni ke redove, u Knin. Posle atentata na Mira Perana ta odluka sazreva kod svijuu, te koncem jula ode i posljednja grupa, a za njom - nešto ranije pred njom - odoše i Peran i Samodol sa svojim užim krugom, ali odoše sa kantama na le ima, u koje se sada, i na novom terenu, svak smatrao pozvanim da lupa do mile volje. Na kosovskoj stanici do ekuje ih jedan njihov drug (**Popovi**) i savjetuje im - Peranu i Samodolu - da se smesta uklone jer da se iz štaba Mom ilova sprema atentat na njih, i oni proslu uju za Knin direktno k

31 Mom ilu uji u.

32 Milan Milanovi -Stude

Mom ilo koji ih prima i prihva a njihovu saradnju. Tu bude donesena odluka da se u Žitni u formira od šibenskih omladinaca, zasebna eta, a za komandira joj bude postavljen Draško Prostran, kao rezervni oficir i jedan iz grupe koja je došla iz Beograda. Peran i Samodol budu određeni za vezu i dobiju potpuno slobodne ruke, uz puno povjerenje vojvodino.

Ovakav stav vojvode uji a prema dvojici ljoti evskih propagandista uprkos glasinama koje su ih dopratile sa Primorja iznenadio je sve koji su na njih gledali sa podozrenjem, i pažnja od sada - i protivnika i istomišljenika - bila je na njihov udvostručena.

Vojvoda Mom ilo pak osjetio je da prebivena narodna le a ne podnose više »antrešelj« raznih propagandnih smicalica o izdajni koj uloži gen. Nedi a. S druge strane, njemu nije bilo nepoznato da, suprotno priželjkivanju i uverenju ovdášnjeg našeg sveta o nekoj saradnji Nedi a i Mihajlovi a, nije postojala. I tu se kod njega javlja, ponešto naivna, ali tim više iskrena težnja i ambicija, da on postane neka veza između ova dva naša politika »korifeja« i da se na njegovom području stvori saradnja kojoj je narodni instinkt težio. I idu i sa ovim ciljem, a osećaju i veliko pomanjkanje intelektualne omladine u etni kim redovima i njene aktivne saradnje, Mom ilo uji prima saradnju Samodola i Perana - bez rezerve, pri emu ra una, naravno, na onaj prvobitni njihov plan, ne sumnjaju i u njegovu lojalnost.

Prirodno je bilo ovdje o ekivati da e ova dvojica razumno iskoristiti poverenje i da e **sami**, posle iskustva na Primorju rešiti da se odustane od »krupnih poteza« da se prihvate sitnog planskog rada, trude i se u prvom redu da zaglade r ave utiske koje su na sve strane bili izazvali.

Po etak je bio dobar. Postavio ga je **sam** komandir šibeni ke ete, koji je bio rešio da u vojni kom pogledu postane obrazac reda, discipline i patriotskog svatanja vojni kih dužnosti, nasuprot »kazandžiskom« mentalitetu koji je bio predvladao u etni kim redovima, što je sam ppuk. A imovi okarakterisao tim imenom, i nasuprot samovolji i neredu koji se tu bio zacario. Pre mesec dana rada a ka eta je tim svojim osobinama svratila nase pažnju etni kog vodstva i naroda u tolikoj meri da je to **pomalo** lilo na pravo oduševljenje, emu je svoj deo doprineo kompletni peva ki zbor koji je bio u sastavu jedinice, a stvoren i vo en od same omladine, usled rata - ve u Šibeniku bio stekao reputaciju odli nog crkvenog hora.

Jedina dvjica, da nuzgred kažemo, koji su ve u prvim danima sebe samovoljno izuzeli od kasarnskog reda i namerno narušavali disciplinu, bili su Peran i Samodol, koji su time hteli pred ostalom družinom da naglase svoj izuzetan položaj nekih »politi kih komesara« u jedinici, što su naravno nezborasí zapažali.

Ovaj lepi po etak Šibeni ke ete potakao je, etni ko vodstvo da ovo jedinici priklju i grupu splitskih omladinaca koji su se od ranije nalazili na Kosovu, a koji su svojim neradom i neozbiljnim držanjem bili potpuno razoarali etni ko vodstvo, a narod ozlojedili u tolikoj meri da se spremala hajka na njih. Tako koncem avgusta bude formiran Splitsko-šibenski bataljon, sa komandantom Draškom Prostranom, i bude izuzet iz Žitni ke brigade i kao »elitna« jedinica stavljen pod neposrednu komandu vojvode uji a, da bi tako Samodol i Peran imali potpuno slobodu rada. Ppukovnik A imovi , koji se u to vreme našao u Dalmaciji, i koji e ubrzo padom Italije iz eznuti, u svom reorganizacionom planu, izrazio je nameru da ovaj

bataljon pretvori u školu za rezervne oficire i specijalnim kursom spremi komandno osoblje za kojim se ose a preka potreba.

Ovaj »brzi i neposredni nagaz na žicu« narodnih simpatija i priznanja sa strane etni kog vodstva bio je najsigurniji vademecum, kada i kako treba dalje da ide ova naša omladinska grupa: da se mane krupnih planova, a da se hvata sitnog rada i da ovdome izvojuje poštovanje u jednoj sredini nerada i nereda. Mesto toga dogodilo se ovo: da e Peran i Samodol izi i na pozornicu »politi kih mahera« i za pet meseci izvoditi neumorno svoje žonglerske veštine, a svi drugi, bez izuzetka, zauze e mesto u gledala kom parteru i skrštenih ruku ekati završetak igre. Ve ina e Zboraša pljeskati, manji deo se žderati, nezborashi e žviždati [ovdje sa strane stoji upitnik, op. prepisiva a], a publika na kraju udariti u take proteste i galamu proti **Ljoti evaca-gestapovaca**, da e komandant bataljona koji je od po etka i prvi bio me u onima što se žderu zbog ovakvog rada, prekinuti ovu igru sa predlogom etn. komandi da se Peran i Samodol uklone iz bataljona i isklju e iz etni kih redova.

U glavnim potezima, stvari su ovako tekle. im je u bataljon ušla splitska grupa sa Kosova, sami nezborashi, harmonija se remeti. Pre svega stroga disciplina u jedinici ne dopada se ovim mladi ima koji tu nisu došli po svojoj volji ni sa dobrim namerama, i oni traže razlog kavzi. Nalaze ga u neaktinom držanju Zboraša koje optužuju zbog politiziranja i neloyalnog držanja prema Draži Mihailovi u (»Svuda straže Draže Paralaže«). Komandant bataljona nalazi se pobu enim da podvu e svoj stav: »I ja sam Zboraš, ali ovde mi imamo da budemo samo vojnici, borci za nacionalnu stvar, i ništa drugo!« - i pokušava da se približi »operaciji« sa namerom da razoruža njenu odbojnost, a to se opet ne dopada Zborašima »radikalnijeg« stava.

U to dolazi slom Italije, koji unosi veliku pometnju i paniku u nacionalne redove. Na mesto majora Stüde, koji je bio ranije uhapšen od Talijana, »delegat Ministrov« je bio postavio za komandanta Primorskog sektora majora Pavasovi a. Prenose se glasovi da dolaze Nemci. Iz ezava ppuk. A imovi , nestaje majora Pavasovi a i njegova na elnaka štaba. **Na dolasku kroz Zadar A imovi kaže Mati u, da mu je jedina brigada Eila, na polasku iz Knina, da privoli talijanskog generala »da priven-a Mom ila Nemcima«.** Ali niko nezna kakav e stav zauzeti Nemci, a kakav dinarska etn. divizija. Partizani upadaju u gradove i tamane nacionalne elemente. etni ko vodstvo u Splitu prihva a saradnju sa partizanima, ali ga u **njihovom zagrljaju** nestaje s lica zemlje. Usled svega toga primorska oblast, u pogledu nacionalne aktivnosti i **organizacije**, postaje tabula rasa, a jedini ovek na toj teritoriji koji je snabdeven formalnom punomo i Ministrava delegata bio je sada dr Grubiši i jedini »legalizovani« forum bio je njegov Nacionalni komitet u kome su bila, pod njegovim pretsjedništvom slede a lica od njega izabrana **koncem avgusta**: Vaso oka kao referent za finansijsku stranu, Milorad Pecelj, blagajnik, Ivanov, sekretar, Radov i , za propagandu, i poru . korvete Franc Kova za vojne poslove. U odbor sam ušao i ja i re eno mi je da u ja u stvari raditi propagandne poslove, a preko Radov i a držati vezu s odborom, da manje padam u o i kao sveštenik, dolaze i esto na sednice. Samodol i Peran su tada ve bili u Žitni u. Ovaj odbor je održao svega dve sednice, kad su nastupali malo as po- menuti dogajaji.

Ovaj faktor, po dolasku Nemaca i stavu koji su oni zauzeli prema etnicima, izgleda da je d-ru Grubiši u otvorio široke perspektive, a kod Sa-

modola i Perana izazvao recidivu da se opet obrnu na Primorje. Sam dr Grubiši e docnije u više navrata isticati da Primorski sektor, u koji spada i Sev. Dalmacija po odluci Ministrava delegata ima svoju zasebnu kompetenciju i ne spada u dinarsku etn. oblast. I, po onom što e dog aji docnije pokazati, oni su ovako bili zamislili stvar da Sev. Dalmaciju, odnosno njenu srpsku oblast koja je bila još netaknut teren i obe avala »bogatu žetvu« uzmu u svoje ruke i stvore isklju ivo zbornašku domenu. U tom cilju rešili su da bazu za ovu akciju postave u Šibeniku **daleko od drugih uticaja** i da posao nastave s pomenutim odborom kao »legalizovanim sa merodavne strane« kako e dr Grubiši u više navrata naglasiti, a u odbor e odmah potom u i i Samodol i Peran - via facti, bez ikakva izbora.

Mati , Zeli i ja - kojima je sudbina Sev. Dalm. ležala na srcu sviju drugih, i koji smo baš po ovoj dvojici i poslali bili prvu poruku na Kosovo, da se oblast preko Krke odmah stavi na dnevni red, ma da smo nazrevali tendenciju, nismo od ni eg pravili pitanje, glavno je da se krene na posao. U Šibeniku smo svi na okupu, pa je prirodno da se odatle daje prvi impuls, a kad se do e na teren prilike e pokazati gde da se postavi središte akcije. Mi smo stvar zamišljali ovako: da se iš enje terena - Nemci i etnici - pone sa etiri strane: iz Kotara,³⁴ sa linije Obrovac-Žegar, iz Knina i iz Skradina - sve u pravcu Benkovca kao prirodnog centra oblasti. a ki bataljon dotle da stoji na Žitni u, da produži sa svojim vaspitnim radom, da spremi nekoliko propagandnih ekipa i da ih izbacuje redom na teren kako se gde stvore preduslovi za njihov rad, a ostatak da se upotrebi kao operativna jedinica koja e svojim vojni kim vrlinama služiti kao uzor drugima. Nemci su, istina, bili ve pretekli ovu mogu nost, jer im su naoružali bataljon, koji je dotle bio skoro bez oružja oni su ga poslali na bunkere niz prugu Žitni -Perkovi . Ovo je bio prvi udarac unutrašnjoj koheziji bataljona i kraj njegovom vojni kom trenutku, a sa vaspita kim pripremama se nije ni bilo po elo. U dogovoru sa et. komandom i sa Nemcima to je trebalo spre iti, bataljonu poslati smenu i vratiti ga u kasarnu - baš saaa kada je dobio kompletno naoružanje, i s time mogu nost da se upozna sa rukovanjem i da primi elemente terenske obuke. Ali mesto toga iz omladinskih redova dopiru glasovi kako e spi. šib. bataljon,³⁵ sa grupom splitskih omladinaca koji su tih dana, njih 80 na broju, pobjegli bili sa Kozjaka Primorskog [tu stoji upitnik, op. prep.] ispod partizanskog krvavog terora - da e bataljon s ovom grupom zauzeti prugu do Splita i Šibenika. Mi smo odmahнули rukom na ovakav glas, ne vjeruju i u toliku malodušnost. Možda to i nije bila ne ija ozbiljna namera, ali nas je ipak, posle nekoliko dana zaprepastila injenica: da se kozja ka grupa našla na dabarskom mostu između Perkovi a i Šibenika gde eka oružje od Nemaca, da se tu s njom našao vojvoda eki ³⁶ sa svojim odredom,³⁷ a daje Split. šib. bataljon osvanuo u Šibeniku, gde e preuzeti policijsku službu u gradu i na blokovima. Koji je vrag? - Mislimo, Nemci to ho e.

Me utim saznajemo, da su to Samodol i Peran sa Drom Grubiši em, ne dogovorivši se s nikim i ne kazuju i nikom, otišli k vojvodi uji u i od njega dobili pristanak da bataljon ide u Šibenik, a s vojvodom Rokvi em udesili da edo eki , bez znanja Mom ilova, sa svojih 30 ljudi i Maninih 60 si e u Primorje. I kad vojvoda edo ne htjede da ostane na bunkeru

34 Ravni kotari.

37 Zlatiborski etni ki odred.

nego ode za Skradin, Nemci vratit će bataljon na Dabar da **uva prugu** i tu e zapo eti njihova dalja zla sudbina. Pre svega u nju bude uklju ena kozja ka grupa Splitska, sastavljena od svakojakih elemenata, od kojih ve ina nikada nisu bili vojnici niti su to želeli da budu, te im se u Splitu uspostavio red i prošla neposredna opasnost po život, ovi po eše da se osiplju - i pojedina no i u grupama, s dozvolom i bez nje - u nepovrat. Ostali e ostati tu na pruzi ne puna tri meseca (od 6 okt. -) nepripremljeni fizički ni moralno, ne opremljeni duhovno ni materijalno (bez obu e, ode e i bez e-badi) bi e toliko izloženi štrapaču teške i odgovorne službe u stopostotnom ambijentu ustaško partizanske sredine, ovi mladi i prvi put izleteli iz porodi nog gnezda, ubrzo e se toliko zamoriti, da e unutrašnja razjedinja raznih struja i tabora, kao nesvesna reakcija na spoljne teške uslove, na i pun svoj izraz. Jedni e upirati svoj pogled »preko plot« i kako koji uhvati zgodu - neko u Split, a neko u Kosovo - u divizisku »Propagandu«, koja je bila sigurno sklonište za sve mladi e koji nisu bili voljni ili sposobni za ma kakav ozbiljan rad. Šibenani e neprestano tr karati svojim ku ama da se operu, preobuku i naspavaju na krevetu. Samodol i Peran e odvajati Zboraše i postavljati ih u etn. komandu u Šibeniku na lakše dužnosti, a iz tajnog depoa vojni ke sprema koji e bez znanja etn. komande, zadužuju i ovu kod Nemaca, formirati u jednom privatnom stanu, snabdeva e pojedine svoje ljude, što ne e ostati nezapaženo od drugih. A od onih što su ostali na položaju, jedni su nestrpljivo ekali da se reši spor me u vojvodama pa da se krene u akciju, a Zboraši su ekali kad e Peran i Samodol prodreti sa svojim planom pa o istiti bataljon od nezboraha i krenuti u Sev. Dalmaciju. To je bio život naše »elitne« jedinice kroz nepuna 3 meseca, a o kakvoj disciplini i metodi nom radu u narodu nije se moglo ni pomisliti.

Odmah po silasku bataljona na Primorje, Samodol i Peran su, preko Manina »na elnika štaba« kap. Voje Perišića koji za to beše došao iz Knina, formiraju etni ku komandu u Šibeniku ovako: komandant mesta kapetan Kitavi ,³⁸ operativni oficir Franc Kova , poru . korvete, savjetodavni lan ppukovnik mornar, Gumzej,³⁹ oficir za vezu sa nema . kom. sudski poru . Radoni ,⁴⁰ šef propagande Miro Peran, šef obaveštajne službe Krešo Samodol. Nezborahi odmah primje uju da u sastavu komande ima polovina ljoti evaca i daje komandantsko osoblje sve sami ljoti evci. Oni Srbi koji nemaju simpatija za Zbor primje uju da u itavoj komandi nema nijednog Srbina »sa pravom glasa«.

I komanda stupa u dejstvo. Odmah se vidi da je njen najglavniji i najpre i zadatak da u gradu i okolini - milom ili silom - mobilize što je mogu e više ljudi. To je trebalo i dru Grubišiću u radi li nog prestiža, i Samodolu i Peranu radi legitimacije za dalji rad po njihovom planu. I pozivi se šalju na veliko, bez kriterija, iz ega proviruje tendencija da se na pojedince ho e da pravi pritisak. Iz samoga zale a Šibenika o ekuje se do 800 boraca. Ali ne ide, niko se ne odaziva, a šta u sebi misle, kaza e jedan od drskijih (Tori) koji dolazi u komandu, epa poziv na o i sviju i pita izazovno: »Ko mi je poslao ova govna?« I svršilo je s time, da se od Hrvata nije upisalo ni pet (slovom 5) boraca, ne ra unaju i tu onih desetak što su ranije bili otišli u Žitni . Sama komanda bilaje redak primer nereda i kaosa. Koman-

38 Nikola.

39 Josip.

40 Vjekoslav

dant se žali da nikom ništa nije u stanju zapovediti, a najmanje Peranu i Samodolu koji idu kud ho e i rade što ho e a na dodeljene im formacije i ne pomišljaju, naro ito Peran. Po gradu masa etnika, skitaju se bez posla, pojedinci prave izgrede, grupe pevaju izazovne pesme, - nikoga da napravi red. Sve to izaziva paklenu reakciju sa strane krvožedne sredine, a hrvatskim vlastima daje u ruke oružje za neumorne intrige kod nema kih vojnih faktora.

Kroz to vreme borba me u vojvodama koju smo napred ostavili u jeku, Mane Rokvi ho e pomo u Nemaca da ukloni Mom ila uji a, a ovaj se trudi da se oslobodi Manina posredništva kod Nemaca i da ga izgura iz Dalmacije. Oni se potežu konopa, a na konopcu Peran i Samodol izvode svoje majstorije. Najpre se drže obojice, ali kriju i od drugoga, kao što smo videli, a onda se okre u k Mom ilu i na nema koj komandi prave onaj bezobzirni nasrtaj na Manu i traže od mene i Zeli a, da i mi to uradimo. Na sutrašnjoj konferenciji, kao što smo videli ovaj predlog e propasti i njihov dvojica sa Radoni em gube se neopaženo, dok mi dvojica sa Grubiši em na diviziji kninskoj na osmo onu soluciju da idemo sami, bez vojvoda.

Po povratku u Šibenik Grubiši i ja sazovemo sednicu odbora da na njoj referišemo o ovoj odluci. Na sednicu ne do u Samodol i Peran, nego nam prirede ovako »ugodno« iznena enje: U toku sednice pošalju nam sedam cedulja sa potpisima sedam najistaknutijih zborničkih omladinaca (Samodol, Peran, Apa Raji , Pivac, Radoni , V. ok i Draško Prostran) u kojima ovi kratko izjavljuju da istupaju iz etni kih redova, ne navode i za to razlog. Zaprepaštenje je bilo veliko, pogotovo kada smo saznali da sve cedulje nisu autentine, nego da je na nekima Samodol jednostavno falsificirao potpise, bez pitanja i bez prethodnog obaveštenja potpisnika. Na sastanku kojeg smo posle toga imali s njima Grubiši i ja, ovako su nam objasnili stvar: »Razlog za ovaj naš korak je taj, što je dr Slavko uklonio Perana sa razgovora sa edom. Dobili smo utisak da se tu nešto radi nama iza le a, pa pošto nam niko nije davao razjašnjenje, ovim smo vas hteli prisiliti da vi tražite nas, a ne mi vas.« Dr Grubiši objašnjava: »Ta, ljudi Božji, ja sam s edom imao razgovor o stvari o kojoj sam Krešu ve do sitnica izvijestio, pa sam Perana zamolio da se ukloni da bi samoj stvari dao važnosti, i ništa više.« Radoni na to priznaje da su se izleteli, a njih dvojica insistiraju da su imali pravo, jer - kažu - »ne radi se samo o tome nego tu ima i drugih stvari«. Kakvih stvari, ne htedoše da kažu, dok odjednom Raji ispade: »Šta ne kažete otvoreno: ne emo da imamo posla sa agentima englesko-amerikanskih gangstera!«.

Ja tu sad i pogotovo nisam razumio ništa. Jer ako je taj »agent« Mom ilo uji (a drugi neko nije mogao to biti) na ijoj su strani oni prekj u onako bezkompromisno stali, i mi se baš na tom pitanju s njima razišli, onda ispada da oni nama sad imputiraju svoju ulogu i zbog nje prave ovaj nekvalifikovani ispad. I prešlo se preko toga s obe strane kao da ništa nije bilo, a Draško, iji su oni potpis falsifikovali i koji se od njih desolidarisao, imao je da pred edom izglati stvar.

Ali meni ovaj ispad, koji je došao u jeku naših najve ih muka, zbog rasula i pometnje na sve strane, nije salazio s uma. I ja sam ovako po eo da analizem stvari: »Da li nije onaj nasrtaj Perana i Samodola na Manu u nema . diviziji imao za cilj da predobije Mom ila za onu ideju njihovu o direktnoj saradnji sa Beogradom?« Njihov žurni odlazak sa Kosova u Šibenik uo i same konferencije »da dovedu dra Slavka« i njegova pojava na

konferenciji sa onom dugom prestavkom, upu uje me na tu misao. Prestavka je bila namenjena nema . diviziji od koje se traži pristanak za ovaj plan i omogu uje jednoj deputaciji da ode u Beograd, a konferenciji se, navino, ho e da prestavi stvar kao blef kojim e se Nemci zavarati da nam, zbog veze sa Beogradom poklone svoje puno poverenje, ime e biti uklonjen Mane Rokvi kao danas jedini ovek njema kog poverenja. Da li zato što su prisutni uo ili njihove prave namere, ili što su stvar smatrali nemogu om i po tome neozbiljnom, tek niko živ od u esnika nije se na prestavku osvrnuo ni jednom jedinom primedbom, nego je Mom ilo uzeo i stavio u džep.

Samo ovim faktom - neuspjehom ovog njihovog plana, može se objasniti strmoglavi preokret Samodola i Perana prema Mom ilu uji u. A u i-njenici da smo Grubiši , Zeli i ja na nema koj diviziji istog dana, i u nevolji, predložili i prihvatili novi plan, a da prethodno nismo konsultovali njih dvojicu, oni vide nameru da se njih zasko i, pa zato reaguju sa onim ispadom.

Petnaest dana docnije odbor u Šibeniku, kao što smo videli, pod pritiskom obit. Liperta - i iz tehni kih razloga donosi odluku da Manu Rokvi a izabere za glavnog komandanta za Sev. Dalmaciju. Od tog momenta Peran i Samodol stupaju na stranu Mane Rokvi a sa istom onom nepomirljivoš u prema Mom ilu kakvu su ranije pokazivali prema Mani i zbog ega je Mane tražio njihovu glavu. Peran je stalan pratilac Manin u Knin i iz Knina. Dolazi do hapšenja poru nika udi a, iji se glas o razgrani enju teritorija i dodeljivanju Sev. Dalm. Mani Rokvi u i - tu onda uh i ja od Samodola - daje Peran na knin. diviziji⁴¹ ve izradio pasoše za Beograd i da budem spreman za put. Bilo mi je odmah jasno da su Peran i Samodol predložili onaj plan što je propao na Kosovu (kao Janko!) i da ga je Mane, naravno, jedva do ekao i, svakako u dogovoru sa Peranom i Samodolom, rešio vrsto da denucijama i hapšenjima - pa i samim oružjem »do e glave« Mom ilu uji u, edi eki u, kapetanu Miovi u, poru niku Cvjeti aninu⁴² - i svima koji s njima sara uju, što e nam do dva dana on sam, na jednoj sednici priznati u afektu, za svoj prvi i najpre i cilj. To je izgleda imao biti njegov zadatak dok se deputacija vrati iz Beograda i otud dovede odred dobrovoljaca, što je bilo u planu.

Otuda naša odluka (Mati , Zeli i ja) da dignemo ruke od Mane njima dolazi vrlo nezgodno i zbog toga dr. Grubiši po njihovom nagovoru na ru ku kod oka odustaje od puta i obe aie da e i nas zadržati.

Ostali smo, dakle, ekaju i prijem na diviziji. Mane Rokvi je ušao pre nas i preko jednog sata inio nas je da ekamo njegov izlazak. I kad mi u osmo, evo i njegov s nama.

- Red bi bio da i mi razgovaramo bez vašeg prisustva, kad ste vi toliko bez našeg - rekoh ja.

- Pa, gospodo - po ne Mane ulaze i, našto e Mati , zastavši na vratima:

- Uostalom, baš kad ho ete, mi nemamo tajni.

- I nemamo, potvrdih ja, a ve smo u sobi pred oberi. Benkeom,⁴³ i ja po eh:

- Gospodine, pred mesec dana vi ste nam rekli ovde, kako svaki as o ekujete da e izme u naših vojvoda izbiti rat. Taj rat je, izgleda ve po-

41 Odnosi se na 114. lova ku diviziju.

42 Milan

eo. Pošto mi u tom ratu ne želimo u estvovati, to smo evo došli da vam vratimo povereni nam »mandat«, udarih ja na kiselu šalu. - Pri takom stanju stvari, nažalost, mi nismo u stanju da uradimo ništa...

- I ne treba, gospodo, prekine Benke žustro, - mi idemo sa milicijom. Osnova emo odrede milicije pod našom komandom - Možete li nam tu nešto pomo i?

- E, o tome treba da razmislimo - rekoah ja. Milicija je kod nas ostala na zlu glasu. Talijani su to nepametno radili, a sem toga Srbi ne e da se bore kao banda, bez ideje vodilje. Zbog toga nam dozvolite da razmislimo pa da se vratimo sutra. -1 na tom smo se rastali. Mane nije govorio ništa.

Na izlasku sretne nas Draško:

- Znae šta je nova?... Danas popodne došla jedna nema ka patrola na Dabar da uhapsi mog komandira poru n. Radunovi a, ali on pobegao, a za njime ceo bataljon krenuo s položaja u pravcu Kosova. To mi kaže željezni ar uro Stojanac koji je vozio patrolu sa terezinom. Kaže još kako je to hapšenje bilo udno, naime, kako je dobio utisak daje i sama patrola želela da joj Miloš dopadne šake.

- Što bi to moglo biti?

- Otprilike naslu ujem. Miloš je komandir Kozja ke grupe. Primetio sam od prvog dana da mu nije pravo što je pod mojom komandom, kao mla eg po inu, zbog ega je okupio oko sebe nezadovoljnike - uglavnom nezborae. Mene to nije ni malo bunilo, ali vjerujem da tu mora biti Peranovo maslo, jer Mane Miloša nije nipo em poznavao, a Nemcima se sigurno nije zamerio... Sad bi trebalo da krenem dole, ali no i nema ime. Uostalom možda su oni ve na Žitni u, ili možda no as izbiju na Kosovo. Ujutro u tamo da ih sa ekam... završava zabrinuto.

Da bi opravdao svoj dugi razgovor sa Benkeom i uvjerio nas da o nama nije bila re , Mane nam na rastanku re e ovo: Ju er je Mom ilo držao zbor u Zagrovi u, psovao je oca meni i Nemcima i izdao nare enje da njegovi ljudi pucaju u moje borce. Zbog toga od sutra Mom ilovi ljudi prestaju dobiti hranu i municiju. Eto o tome je bila re .

Sutra ujutro saopštili smo kap. Miovi u i poru . Cvjeti aninu cilj i rezultat naše posete diviziji. Kazali im šta je rekao Benke, a šta Mane. Pred ponovni polazak Benkeu upitasmu Manu, da li mu je što poznato o slu aju poru . Radunovi a.

- Jeste, odgovori on spremno. - Ja sam ga dao uhapsiti. On je tu u zatvoru. Bio sam kod njega i na eno je pri njemu 5000 lira koje mu je Mom ilo dao za agitaciju protiv mene.

Sa Benkom smo bili brzo gotovi. Našli smo takti ki izlaz, da Lazar ode u Kotare i da vidi kako narod misli o miliciji, a u stvari Lazar je želeo da do e do svoje ku e.

U razgrani enju teritorija Benke nam je rekao:

- Jest, Mane je dobio oblast preko Krke, a Mom ilo ovo što i sada ima. Mom ilova akcija u Sev. Dalmaciju se zabranjuje, a Manina se trpi. Mane ne e smeti da vrbuje borce iz redova milicije.

- U to se javlja telefon iz Šibenika. Miro Peran se izvinjava što nije došao ure enog dana u poslu deputacije koja ide za Beograd. Benke ga pita je li sve u redu i dodaje: »A ide li g. Prostran?« i pogleda mene.

Zatim Peran pita Benke da li su u Knin stigli neki ljudi iz Spi. šib. bataljona, našto on odgovara da ne zna ništa o tome.

Ovu priliku mi iskoristismo da upitamo za slu aj Miloša Radunovi a. Benke se udi.

- Pa on je uhapšen, to nam je Mane sad rekao.

- Neznam, - udi se Benke, pa zove na telefon feldžandarmeriju koja odgovara da to nije ta no.

- Ali, gospodine, nama je sad Mane rekao da je Radunovi uhapšen, da je on kod njega bio u pritvoru i da ste vi pri njemu našli 5000 lira.

On samo sleže ramenima, i tako se rastanemo.

- Šta sada? - upitasmoo kap. Miovi a. Razgrani enje svršena stvar, a ako je ta no da vašim ljudima prestaje hrana i municija, šta onda?

- Vide emo...

I tu Draško dobije nalog da ode na Kosovo i tu sa eka rezultat - i bataljon ako izi e onamo. Zeli ode tako er na Kosovo, gde se beše nastanio, Mati ostane da sutra krene za Kotare, a ja odoh za Šibenik gde saznam šta se zapravo dogodilo na Dabru.

- ulo se, kažu mi, da je u bataljonu nastala pobuna i da su neki mladi i - njih oko 30 - sa Milošem Radunovi em napustili položaj, daje Krešo Samodol dobio od etn. komande u Šibeniku ovlaštenje da ode i uspostavi red i da preuzme komandu bataljona dok do e komandant. I Samodol uzme 20 zboraa iz Šibenika sa Apom Raji em te upadne u kasarnu na Dabru sa puškama i automatskim oružjem »na gotovs«, ali - na u »stanje redovno« i ljude raskomo ene. Miloš Radunovi bio je sa jednom grupom uklonio sa položaja pred nema . patrolom, ali se malo potom povratio i - stvar bila ka bila, samo se sa velikim uzbu enjem u bataljonu komentarisao Samodolov »donkihotski napad na vetrenja u«, i odnosi u bataljonu postaju nesnošljivi.

Na sednici odbora koja je u tu svrhu bila sazvana, a na koju nepozvan izbi i Mane Rokvi , ja sam izvestio što smo Mati , Zeli i ja uradili i doživeli u Kninu. Ispri am, u prisustvu Maninu, kako nas je on isti, htio da obmane sa hapšenjem Miloša Radunovi a, našto on ne primeti niti jednu jedinu re .

- Dakle, završim ja, od Mane smo digli ruke, a sad bi ostajale još dve mogu nosti: ili da odmah sad pristupimo likvidaciji ovdašnje etni ke komande i raspustimo ljude, ili da ih stavimo pod komandu ede eki a koji, eto, uspeva kod Nemaca da dobije i oružje i sprema, a od Mom ila je dobio 150 boraca koji su ve bili krenuli ovamo, ali ih Nemci zadržaše zbog zahteva vojvode Mane da edo ide sa »njegovog« teritorija. Evo nas ovde da apeliramo na patriotsku svest vojvodinu i da ga zamolim da pusti na miru vojvodu eki a neka ide svojim putem i pokaže šta je kadar, te da tako ve jednom iza emo iz ovog neizdrživog stanja i da omladinu uklonimo iz ove dušmanske sredine u naš elemenat.

Za likvidaciju niko nije imao kuraži da se založi. Tada se obrnusmo Mani, ali on, nabijen besom još iz Knina, skide masku pa e nam odrezati ovako:

Prvi i najpre i moj cilj je da do em glave Mom ilu uji u i svim njegovim saradnicima, pa onda tek dolazi interes naroda i nacionalni ideali... Idem u Knin, uze u oberi. Benkea da po e sa mnom na diviziju u Drniš⁴⁴ i tu u da kažem ko je vojvoda eki . Kaza u im da e on, im sakupi 1000 ljudi udariti najpre na Nemce, kao što je i u Srbiji radio!

44 U Drnišu se nalazila komanda novodošle 264. pješadijske divizije.

Rastali smo se bez odluke s tim da se ponova sastanemo. Na rastanku dr. Grubiši izražava nepoverenje u Edu i nabacuje misao da naša grupa (spi. šib. bataljon, posada u Konjevratima i ona u elektr. centrali) ostane samostalna, pod komandom u Šibeniku, i da se ne veže za nikoga. Dakle ona stara njegova težnja, i na njoj se insistirati.

Me utim šta se desilo u Kninu. Sutradan po našem odlasku posetili su Benkea kap. Miovi i poru nik Cvjeti anin i Benke pred njima pore e sve što je namaju er govorio: »Nije bilo govora ni o razgrani enju ni o stvaranju milicije.« Nego pristaje na sve njihove predloge, prihva a njihovu punu saradnju i bude stvoren plan za zajedni ku akciju Nemaca i etnika iz Skradina i sa linije Knin-Obrovac. **U vezi s time drniška divizija** e odmah dozvoliti da krene grupa od 130 Bosanaca koje Mom ilo beše odredio za poja anje edi, a tu e na kraju krajeva pasti odluka da se a ki bataljon ve jednom skida sa dabarske pruge i priklju uje edinoj grupi.

Kapetan Miovi , primivši za gotovo ono što mu je rekao Benke, o ito je poverovao da smo nas trojica izmislili pri u o miliciji i podeli teritorija - ko zna sa kakvim ciljem pa jedva htjede sa Mati em i da govori. A iz ovog što je rekao dalo se razumeti da on triumfuje zbog svog uspeha na diviziji u prkos svih smetnja u koje, vidilo se, ubraja i nas.

Ostaje dakle neobjašnjeno zašto je Benke porekao ono što je s nama govorio i kako je došlo do tako naglog preokreta u držanju Nemaca prema Mom ilovoj grupi.

Ne znam za sada kakvo je Mati evo objašnjenje za ovaj fakat, ali meni se name e samo ovo i nikakvo drugo: Benkeu su se toga dana našli u rukama - po onome što se dalo vidjeti - ova etiri fakta, koji su morali uticati na promenu njegovog držanja u odnosu na Manu i Mom ila: prvo mi smo došli i u prisustvu Maninu digli ruke od samog Mane! drugo, otkrili smo Benkeu Manin odista neverovatn pokušaj da nas obmane sa hapšenjem Miloša Radunovi a, tre e rezultat nema ke istrage u stvari Mom ilova zbora u Žagrovi u pokazao je potpunu neosnovanost Maninih denuncila i etvrto mi smo na lep na in otklonili Benkeu saradnju u stvaranju milicije.

Ali ostavimo to. Bosanci su ve prošli kroz Šibenik za Skradin i treba doneti odluku šta da radimo mi. I sastanu se na zajedni ku sednicu etn. odbor i Vojni komitet (koji je malo pre toga bio formiran i koji se sastojao od ppuk. Gumzeja, kap. Kitarevi a i poru . Kova a). Sednici je prisustvo- vao i Draško, dok se Peran nije odazvao.

Svi smo se složili u tome, da edo eki nije sretno rešenje, ali da nam se ono name e kao jedino. Dr. Grubiši ponavlja svoje nekadašnie da ostanemo sami, kao samostalna komanda, ali ne e da kviri jednodušnost i pristaje na zaklju ak ve ine. Krešo Samodol se uopšte nije izjasnio.

Potom Draško postavi pitanje svoga bataljona. Kratko rekapitulira uglavnom poznate trzavice koje u njemu vladaju i koje su poslednjih dana došle do vrhunca, i pita šta da se radi. On želi da bataljon sa uva od raspada. Samodol i Peran, pomagani od Petra Radoša i Marka Pivca ho e da se on podeli na Zboraše i nezboraše, a to, po njegovom mišljenju vodi k raspadu. S tim, mišljenjem se slažu svi osim Samodola, koji predlaže da se bataljon podeli u dve ete, od kojih bi u jednu ušli isklju ivo zboraši. Mislim da je to jedini na in da se bataljon sa uva od raspada, i pri tom mišljenju ostaje uporno. Na to Drašku bude postavljeno pitanje, šta on misli. On odgovara doslovno: »Jedini lijek da se bataljon održi u celini i da prestanu za-

oštrenosti u njemu jeste: da se iz njega udalje Petar Radoš i Marko Pivac, a da se Peran i Samodol isključe iz etničke organizacije.»

O ovom predlogu ja se nisam hteo izjašnjavati jer me iznenadila njegova oštrina, a ovako radikalno rešenje nehtede da donese ni odbor, nego propusti vojnom komitetu da donese odluku, slažu i se unapred s njome. Sutra u V. kom.⁴⁵ prihvatiti predlog Draškov u celini. U me uvremenu ja sam zaželeo od Draška da mi objasni svoj radikalni stav, jer mi se činilo nedovoljno motivisan na samoj sednici. Na to mi on reče ovo: »Naravno jer ja sednici nisam hteo da kažem prave razloge koji su u ovome: prvo ja sam ubeđen, da je samo ovakvo rešenje odjednom i zauvek prese i hajku na ljote evce. Drugo: Mi idemo sada u akciju. Ako stvar bude išla dobro, zborajući i imati mogu nosti, ako išta vrede, da sada, manitoština Mirovih i Krešinih, budu korisni i opštoj stvari i našoj zboraškoj, a ako stvar ne uspe, po nesreći, onda nećemo više biti krivi »gestapovci«.

Odluku o isključenju Draško je saopštio bataljonu pred strojem a potom dodao: »Ko smatra da su Peran i Samodol u pravu neka istupi iz stroja« našto su istupili studenti Vojo Poturica i Kačun Živan koji su otišli u Šibenik, a potom se opet vratili u jedinicu. **Onima koji su ostali u stroju Draško je potom u inio ovu napomenu: »Vi znate, a ako ko nezna neka zna sad, da sam i ja zborajući i kao takav ostajem, ali od danas u bataljonu nema više politiziranja, nego rad.**

Neposredno posle toga dolazi smena bataljona sa želez. pruge i nalog da se stavi pod komandu vojvode Čekića i da krene za Skradin u operaciju. Uto se odvaja iz jedinice grupa zborajući Šibenikana - njih 12 na broju, na čelu sa Aleksandrom Bljajevićem, i traži da bude izdvojena iz bataljona i dođeljena posadi na Konjevratima, - ili to, ili istupa iz etničkog redova. Ova grupa je bila obeležena kao opozicija Peran Samodolovu radu, ali izgleda, ne iskreno i iz nekih razloga. Oni su naime, već od pre izvesnog vremena, napuštaju i jedinicu jedan po jedan pod raznim izgovorima našli se u Šibeniku i tu ostali, izbegavajući dužnosti, a kao razlog isticali nezadovoljstvo sa radom Sam. i Perana. A kad su ova dvojica uklonjeni, grupa A. Bljajevića da se ne bi sad morala vratiti u bataljon, izjavljuje pred sednicom civilnog i vojnog komiteta da »oni nemaju poverenja više u nikoga« i da oni u bataljon više ne idu. Vojni komitet im udovolji traženju i oni odu na Konjevrate. Bataljon, ravno stotinu ljudi, krene za Skradin, a Samodol, Peran, dr. Grubišić sa sinom i Vaso Čok sa svojom porodicom odoše za Beograd - i najednom zamuču i sva javnost. Tek kad se otiskaše jedna za drugom, partija po partija novih emigranata uče se komentari, »Ljote evci« kad nisu uspeali ono za čime su išli, dezertiraju sa fronta i ostavljaju narod brizi partizana i ustaša«.

VOJVODA ČEKO NA POZORNICI

Prvih dana decembra po ne najveća akcija proti partizana u Bukovici!⁴⁵ Kapetan Miović krene sa jednom svojom grupom, zajedno sa Nemcima sa linije Pašene-Ervenik, sin Čel Nikafor Kalik udari sa jednim kosovskim odredom preko Krke ka Kistanjama, a vojvoda Čeko sa svojim u

45 Vojni komitet.

46 Vidi dok. br. 107, napomenu 2, dok. br. 117, 322, 374, i 428.

pravcu evrske-Bjelina. Ovde, u Bjelini je bilo predvi eno zborna mesto gde bi se imale sastati vojske sa svih triju pravaca. Me utim, kad su grupe Miovi -Kalik bile stigle u Kistanje i Biovi ino Selo, a edo sa svojim bio ve u evrskama, stigne glas da su partizani sa jakim snagama napali cetinsku krajinu i ušli u Vrliku.⁴⁷ Kninske grupe dobiju nalog da se vrate natrag, a vojvodi edi bi nare eno da ostane u evrskama i odatle da se ne mi e do daljeg nare enja.

Me utim, edo ne posluša što e biti fatalno za njegovu komandant-sku ulogu u našem kraju i fatalnije za spi. šibenski bataljon⁴⁸ Doprevši name do evrsaka bez otpora sa strane partizana edo je sad imao za sobom o iš ena sva sela oko linije Skradin- evrske. Tu je sad trebalo stati pa mobilisati ljude koji su se kod ku e našli, a odabrani omladinci iz bataljona. . .⁴⁹

BROJ 437

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVI A U VREMENU OD 16. DO 23. PROSINCA 1943. GODINE'

21. decembra 1943. godine

[•••]

Br. 12.626 od Dal Dala.² Br. 592 nastavak.³ Sada smo izgubili svaku vezu sa Livnom, Sinjom, Splitom, Šibenikom i Zadrom usled obustave saobra aja. Naši odredi vode manje borbe sa komunistima u Kotarima,⁴ kod Benkovca i oko Mu a. Naše brigade ju e su završile uspešno borbu u Velebitu, na prostoru Drvenik⁵ -Otri sa severodalmatinskim partizanskim odredom.⁶ Tamo smo izgubili 3 borca i 2 puške. Nastavak.

Br. 12.627 od Dal Dala. Br. 593 nastavak. A zarobili 4 mitraljeza, 111 pušaka i 140 komunista⁶ a me u njima bilo je 7 Srba, a sve ostalo Hrvati. Naši borci pustili su 3 Srbina da idu ku ama, a sve ostalo je zaklano i u jamu ba eno.⁷ Naši borci za njih kažu, da su nepopravljivi, da su se sasvim pokvarili i zato da su ovog puta prvi put u životu umrli. Bili su sve primorci. Izjavili su da im je komandant Sime Ivas⁸ naredio da unište srpske bandite. Nastavak.

47 Vidi dok. br. 164, 165, 176 i 422.

48 Vidi dok. br. 171.

49 Ovak o završava kr^aj dokumenta.

1 Original (tipkan na pisa em stroju, irilicom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, arhiva etni ka, k. 276, reg. br. 9/1 (knj. XLII).

2 Vojvoda Mom ilo uji, komandant Dinarske etni ke divizije

3 Depeša je od 15. prosinca 1943. u Prethodnim nastavcima Mom ilo uji izveštava Dražu Mihailovi a o stanju njema kih trupa i njihovim pokretima u Dalmaciji.

4 Odnosi se na Ravne kotare.

5 Vjerovatno se odnosi na Ervenik.

6 i 7 Redakcija nije mogla utvrditi iz koje su jedinice ovi zarobljeni i zaklani borci.

8 Sime Ivas je tada bio komandant Šeste brigade Devetnaeste divizije a u drugoj polovici prosinca 1943. god. zamjenjivao je i komandanta Grupe sjevernodalmatinskih NOP odreda.